

jazykoveda

VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIA

(Úvod do ich ďalšieho výskumu a štúdia)

Štefan Tó bik

Východoslovenskými nárečiami alebo východnou slovenčinou sa nazýva reč slovenského ľudu na východnom Slovensku. Myslia sa tým nárečia spišské alebo tzv. spiština na území bývalej historickej stolice Spišskej alebo Spiša, šarišské alebo šariština v bývalej stolici Šarišskej alebo v Šariši, abovské alebo abovčina v bývalej stolici Abovskej alebo Abova (prv vplyvom maďarského úradného pomenovania aj Abaujská alebo Abaujsko-turnianska stolica), zemplínske alebo zemplínčina v bývalej stolici Zemplínskej alebo Zemplína a užské alebo užština v bývalej stolici Užskej (prv aj Užhorodskej alebo vplyvom maďarčiny aj Ungskej a dávnejšie aj Bereckej či Berehovskej stolici).

Pomenovanie východoslovenské nárečia je pomerne mladé. Prv sa užívali rozličné názvy.

Osvietenec Juraj Palkovič hovorí r. 1820 ešte len o reči ľudu v Šarišskej a Zemplínskej stolici.¹

Ján Kollár o tri roky neskoršie v prvom členení slovenských nárečí vôbec uvádza tiež len nárečia v Šarišskej, Spišskej, Abaujvárskej, Zemplínskej a Bereckej stolici.²

Podobne asi o tri roky po ňom jeho slávny vrstovník P. J. Šafárik píše o slovenčine v celom Spiši, Šariši, Zemplíne a čiastočne aj v Abauji a Berehove.³ V druhom diele hovorí r. 1842 už len o podnárečí slovenčiny v stolici Spišskej, Abaujvárskej a Zemnenskej (dnes Zemplínskej).⁴

R. 1846 hovorí aj L. Štúr o slovenčine v Spiši a Šariši.⁵

Názov „šariština“, ktorý žil iste už dávno v ľudovej reči, použil ako prvý Jonáš Záborský.⁶ Po ňom ho už viackrát použil aj František Pastrnek, český profesor vo Viedni, a to spolu aj s názvom *spiština*.⁷ Vplyvom tradície používa aj názov nárečia spišsko-slovenské alebo nárečia spišské, spišská slovenčina⁸ ap.

Až profesor českého jazyka vo Viedni a zakladateľ československej dialektológie A. V. Šembera pozná už aj „*východné podrečie slovenského nárečia československej reči na Spiši, v Šariši a v stolici Zemnenskej (Zemplínskej) a Abaujvárskej*“.⁹

Názov „*východná slovenčina, východoslovenské nárečie*“ sa vyskytuje, pravda, v nemeckom znení v nemecky napísanej prvej monografii o hláskosloví slovenských nárečí spomínaným prof. Fr. Pastrnkom.¹⁰ Tak ho používa po nemecky aj nórsky

slavista Olaf Broch v prvej nárečovej monografii o nárečí dvoch slovenských obcí pri Michalovciach r. 1897¹¹ a v druhom diele o nárečí ukrajinskej obce Koromľa z r. 1899, prípadne aj vo svojich nemecky písaných štúdiách.¹² Takisto aj vtedajší ruský slavista T. Florinskij ich nachádza na Spiši, Šariši, Zemplíne a inde na východe Slovenska.¹³ „*Nárečiami slovenského východu*“ ich nazýva F. Houdek r. 1901.¹⁴ Dr. Samo Czambel použil už vo svojom prvom významnom diele z r. 1903 názov „*východoslovenské nárečie*“¹⁵ a takto aj popri názvoch „*východoslovenská reč*, *východná slovenčina*“ ho používa častejšie aj v prvej slovenskej obsiahlej nárečovej monografii, venovanej práve východoslovenským nárečiam.¹⁶ Zhruba teda po r. 1900 používa sa v našej dialektologickej literatúre výraz „*východoslovenské nárečie*“ alebo aj podľa vtedajšieho pravopisu aj „*východňoslovenské nárečia*“ najmä v početných zprávkach a príspevkoch o slovenských nárečiach od zakladateľa modernej slovenskej dialektológie prof. Václava Vážneho.¹⁷ Až v jeho novších štúdiách, ako potom aj v štúdiách ďalších českých i slovenských dialektológov po r. 1935 začal sa používať termín „*východoslovenské nárečia*“,¹⁸ ktorý sa takto používa aj dnes,¹⁹ len M. Hagovská používa nezvyčajný názov „*východoslovenčina*“.^{19a}

Znalosť alebo poznanie východoslovenských nárečí išlo spolu s poznávaním slovenských nárečí vôbec. Na začiatku slovenskej dialektológie bolo slabé, ale postupne sa rozvíjalo tak, ako sa rozvíjala aj slovenská a slovanská dialektológia a jazykoveda vôbec. Záviselo predovšetkým od uvedomovania a poznania ich významu. Tento bol stimulom aj pre ich výskum a štúdium. Celkove treba konštatovať, že aj keď sa práve o východoslovenských nárečiach napísalo v minulosti pomerne viac ako o stredoslovenských alebo západoslovenských nárečiach, nepoznáme ich ešte ani dnes tak, ako si to ich význam zasluhuje a ako si to žiada súčasná slovenská a slovanská dialektológia a jazykoveda. Preto slovenskí a špeciálne východoslovenskí dialektológovia vítajú rozhodnutie redakcie prešovských Nových obzorov, že počínajúc týmto ročníkom zavádzajú pravidelnú rubriku venovanú výskumu a štúdiu východoslovenských nárečí.

Výskum východoslovenských nárečí a jeho úlohy súviseli aj podľa vyššie povedaného s výskumom a úlohami všetkých ostatných slovenských nárečí. Dialektologický výskum súvisel vôbec s rozvojom všeobecnej jazykovedy v dobe osvietenskej a národného obrodzenia v druhej polovici 18. stor. Bol výrazom určitej demokratizácie vtedajšej buržoáznej spoločnosti, ktorá pri hľadaní stimulov upadnutej produktivity stredovekej (feudálnej) zamerala svoje celé úsilie na skutočné spoločenské oslobodenie a hlbšie poznanie prv nevoľného poddaného pracujúceho pospolitého človeka, na poznanie jeho života vonkajšieho (kroje, strava, zvyky ap.), ale i vnútorného (piesne a najmä jazyk, nárečia). Pravda, prví osvietenici len pomaly menili zdedené zastaralé názory na jednoduchého človeka a na jeho reč. Vidno to u nás napr. z toho, že Juraj Palkovič, ktorý po osvietencomi Matejovi Bělovi²⁰ alebo Ladislavovi Bartolomaeidesovi²¹ ako prvý vyjadruje sa už aj odbornou o ľudovej reči, hovorí o ľude ako o „*luze*“, ktorá vraj sa svojou rečou odchyľuje značne od „*fajnejšej*“ spisovnej reči (rozumej u nás vtedy českej, biblickej). Pritom uvádza okrem niekoľkých stredogemerských exkluzívnych náre-

čových podôb práve tak exkluzívne východoslovenské tvary zo Spiša a Šariša.²² Sám dobre poznal juhozápadogemerské nárečie svojho rodiska Rimavská Baňa, ako o tom možno usudzovať z toho, že jeho slová a tvary pomerne často uvádza vo svojom slovníku. Ostatné nárečia, a teda aj šarišské a spišské, mohol poznať od svojich priateľov alebo kolegov z časov štúdií. Vtedajšia slovenská inteligencia, najmä študujúca, nepoznajúca ešte dobre ani spisovný jazyk latinský, ani český, používala totiž v bežnej konverzácii nárečie svojho rodiska. Aký-taký obraz o ľudovej reči slovenskej si mohla nadobudnúť najmä nadanejšia časť študujúcej inteligencie, ktorá bola odkázaná na tzv. suplikácie čiže prázdninové putovanie a zbieranie peňazí na vlastné živobytie v študentskom domove počas štúdií, a to často na väčšej oblasti, ba často skoro na celom Slovensku. Po spomínanom Béliovi a Bartolomaeidesovi, ktorí už odbornejšie a hlbšie poznali niektoré nárečia a ich aj charakterizovali, dostávala sa cez programovité zbieranie ľudových piesní, a to na východnom Slovensku v okolí Kežmarku, k ľudovej reči generácia šafárikovská a kollárovská,²³ ktorá v ďalšej fáze potom už vedome študovala alebo si aspoň všimla aj nárečia, a to aj v teréne.²⁴

Poznávaníu slovenských nárečí slúžili v nemalej miere aj študentské „zábavníky“, do ktorých zapisovali jednotlivci v rodnom nárečí dokonalejšie alebo nedokonalejšie najmä ľudové piesne a rozprávky, a to aj v nárečiach východoslovenských²⁵ na počiatku štúrovského obdobia. No uvedomelý a systematický vedecký výskum aj východoslovenských nárečí sa začal robiť len v poštúrovskom období na začiatku sedemdesiatych rokov. Podujal sa na to český profesor viedenskej univerzity A. V. Šembera. Výskum nerobil osobne v teréne, ale tak, že si od získaných spolupracovníkov žiadal písomné zprávy o nárečí ich rodiska alebo bydliska, a to podľa všetkého len všeobecné a popri tom aj prevod dodaného spisovného textu do nárečia. Takto získal Šembera nárečový materiál aj z východného Slovenska a vo svojej knihe mohol podať jednak dost' všeobecnú charakteristiku východnej slovenčiny, jednak aj nepresnejšie podaný prevod textu do nárečia Prešova, Spiš. Podhradia, Levoče, Gaboltova a Sniny.²⁶

O dvadsať rokov neskoršie sa podujal na tú istú prácu, ale už systematickejšie, premyslenejšie, vytrvalejšie a s väčším počtom prispievateľov druhý český profesor vo Viedni dr. František Pastrnek. Slovenské nárečia poznával a študoval najprv z toho, čo sa v nich už uverejnilo, najmä povesti a rozprávky štúrovcov, ale skoro nato pristúpil aj k dotazníkovému výskumu slovenských a tak aj východoslovenských nárečí. V Slovenských pohľadoch mu r. 1893 uverejnil vtedajší ich redaktor Jozef Škultéty jednak 20 otázok, jednak text na prevod do nárečia, a hlavne celú akciu vrelo odporúčal čitateľom, horlivým národcom, ktorých mená Pastrnkovi väčšinou sám dodal a získal.²⁷ Z oblasti východného Slovenska to bol neobyčajne horlivý národovec kat. kňaz Štefan Mišík z Hnilca, učiteľ Ján Kovalčík z Hnilčika, kňaz

Jozef Pospech z Niž. Šebeša (dnes Niž. Šebastová pri Prešove) a kňaz J. Kello z Bardejova.²⁸ Patrili k najobetavejším a najlepším jeho dopisovateľom. Pastrnek sa potom vybral niekoľkokrát osobne do terénu v rokoch 1893–1896, ale na východ sa nedostal. Získal hodne nárečového materiálu, pomerne dobrého a spoľahlivého, takže mal slušnú predstavu o východoslovenských nárečiach najmä spišských a šarišských.²⁹

Skoro v tých istých rokoch robili osobný výskum v teréne práve na východnom Slovensku dvaja vtedajší dialektológovia, a to nórsky slavista Olaf Broch³⁰ a Slovák Samo Czambel.³¹ Zatiaľ čo si Fr. Pastrnek vytyčoval úlohy dôkladne poznať a popísať všetky slovenské nárečia³² a žiadal zprávy najmä aj z Abova a Zemplína,³³ vytýčil si O. Broch úlohu preskúmať na mieste jednak nárečie dvoch obcí Falkušoviec a Dúbravky v strednom Zemplíne pri Michalovciach, jednak nárečie podľa neho „sotáckej“ Korumle a celkove si vytyčoval úlohu preskúmať prechodné východoslovensko-ukrajinské nárečia, aby dokázal svoju tézu o výbojnosti východnej slovenčiny voči ukrajinčine.³⁴ Czambel si vytyčoval úlohu skúmať v teréne reč slovenského ľudu vôbec, a to podrobnejšie a všade len sám, osobne.³⁵ Ako sa vie, začal na východe, s východnou slovenčinou³⁶ a nazbieral na tú dobu obdivuhodne bohatý nárečový materiál.

Ďalšia etapa výskumu slovenských a tak aj východoslovenských nárečí bola v rokoch 1922–1930. Bola to dotazníková metóda, ktorú ako predseda vtedajšieho Jazykovedného odboru Matice slovenskej v Martine dômyselne a široko organizoval prof. Václav Vážný. Prispievateľmi už neboli kňazi ako pri Šemberovi a Pastrnkovi, ale najviac učitelia škôl všetkých typov, potom najmä žiaci a žiačky stredných škôl a poslucháči slovenčiny z Filozofickej fakulty Komenského univerzity v Bratislave, ale popri nich aj z iných fakúlt a tiež z iných povolanií. Z Vážneho podrobných zprávy vyplýva, že po roku výskumu mal vyplnené dotazníky z Abova z 26, zo Spiša z 18, zo Šariša z 30 a zo Zemplína z 24 obcí. Tento materiál a počet sa potom ešte rozrastal, tak isto ako aj počet osobitných a potom dovedna zviazaných 27 dotazníkových listov. Vážneho matičný výskum sa zameriaval už na všetky plány jazyka, a teda aj na syntax a slovník.³⁷ Vážný si nazbieraný materiál miestami osobne kontroloval a dopĺňal. Východoslovenský materiál však nespracoval tak primerane a hlbšie vo svojej syntetickej štúdii v Československej vlastivede ako oblasť stredoslovenských a západoslovenských nárečí.

Od r. 1922 robili organizovaný vedecký výskum východoslovenských nárečí s finančnou podporou Matice slovenskej aj ďalší českí dialektológovia, najmä Ad. Kellner a J. Vira a Poliaci K. Nitsch, M. Maľeckí a Zdz. Stieber.³⁸ V súvislosti s písaním štátnej práce skúmal rodné nárečie v Lubotíne v severnom Šariši a potom aj na okolí až po Prešov Ján Fedák.³⁹ V rámci činnosti Jazykovedného odboru MS v Košiciach skúmal abovské a košické nárečia Nando Steller-Šteliar.⁴⁰ Široko osnoval výskum spišských nárečí vtedajší poslucháč V. Vážneho Jozef Štolc⁴¹ a mladší Ján Šarga,⁴² a to s podporou Dialektologickej komisie

vtedajšej Učenej spoločnosti Šafárikovej. Štolc ostával pri výskume Spiša, zatiaľ čo Šarga skúmal rodné sotácke nárečia. Popri nich sa výskumu celej východnej slovenčiny vzhľadom na tzv. „poľské“ javy v nej a potom na jej fonetiku venoval Jozef Liška, rodák z Trebejova pri Košiciach.⁴³ Po r. 1947 sa zorganizoval v novozaloženom Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení pod predsedníctvom dr. Jozefa Štolca široko založený vedecký výskum všetkých nárečí slovenského jazyka a tak aj nárečí východoslovenských podľa presne vypracovaného dotazníka pre Atlas slovenského jazyka.⁴⁴ Dotazníky vyplňovali a vo výskume pracovali už odborne školení pracovníci, popri starších dialektológoch najmä mladší poslucháči slovenčiny na bratislavskej univerzite, na východe najmä východniari poslucháči Ferdinand Buffa,⁴⁵ Izidor Kotulič⁴⁶ a iní. Vyplnený dotazník sa získal skoro z každej obce východného Slovenska.

Po r. 1954 organizovala široko založený výskum východoslovenských nárečí všeobecne, ale potom predovšetkým výskum ich slovnej zásoby pod vedením autora tohto príspevku Katedra slovenského jazyka a literatúry najprv pri Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove, potom pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove.⁴⁷ Zároveň nadviazala úzku spoluprácu s ÚSJ SAV a doplňovala a doplňuje výskum v potrebných oblastiach, kontroluje staršie dotazníky, organizuje zapisovanie súvislých nárečových textov a do výskumu zapája celý rad mladších poslucháčov dialektológov. V poslednom čase pomáha vyplňovať pre ÚSJ SAV dotazník lexikálny a slovotvorný, ako aj dotazník pre Atlas slovanských nárečí.

Aj v pobočke ÚSJ SAV v Košiciach znovu oživuje a zintenzívňuje výskum najmä fonetiky východoslovenských nárečí dr. J. Liška, ktorý ju skúmal aj v rámci východoslovenskej Svojiny spolu s jej pracovníkom O. Halagom a M. Hagovskou.⁴⁸ V období po oslobodení napísal aj dosť všeobecný príspevok do Svojiny o potrebe výskumu východoslovenských nárečí.⁴⁹

Výskum slovenských nárečí a tak aj výskum východoslovenských nárečí nie je ešte ukončený, pretože podobný výskum sa nedá robiť jednorázove. Aj keby bol sebe lepšie a širšie organizovaný, musí byť plynulý, dlhodobý, pretože nárečia sa tiež vyvíjajú, nedajú sa zastaviť vo vývoji. Vzhľadom na novú situáciu v období rýchlej výstavby socializmu u nás dochádza zákonite k vytlačaniu nárečí spisovným jazykom z mnohých oblastí verejného života i na našej dedine a tak aj k vyrovnávaniu, stieraniu rozdielov, k odumieraniu, nivelizovaniu alebo k zániku nárečí.⁵⁰ I keď nie sme prívržencami tých, ktorí sa nazdajú, že sa ľudové, dedinské nárečia môžu stratiť vo veľmi blízkej budúcnosti,⁵¹ predsa len sme za to, aby sa zlepšila organizácia výskumu nárečí aj na východnom Slovensku a aby sa celkove tento výskum zrýchlil. Teraz pôjde jednak naďalej o zachytávanie starých nárečí podľa reči najstarších obyvateľov, ktorí dobre uchovali reč svojich starých materí a predkov, jednak však

aj o stále narastajúcu potrebu výskumu vzniku hovorenej spisovnej slovenčiny v podmienkach dedinského nárečového alebo i mestského a továrenského prostredia, aké vzniká v Košiciach a na ich okolí vo Východoslovenských železniarňach.⁵²

Preto aj ďalšia možnosť uverejňovať výsledky výskumu východoslovenských nárečí v Nových obzoroch iste podnetne zapôsobí aj na ďalší sústavný vedecký výskum všetkých východoslovenských nárečí.

Od výskumu nárečí závisí vždy aj ich poznávanie, ich jazyková charakteristika, ako aj poznanie alebo vymedzenie oblasti ich zemepisného rozšírenia.

Oblasť alebo zemepisné rozšírenie východoslovenských nárečí je súvislé, kompaktné a pomerne rozsiahle. Zaberá oblasť skoro celého východného Slovenska alebo terajšieho Východoslovenského kraja, z ktorého sa vyčleňuje len Rožňavský okres už so stredoslovenskými gemerskými nárečiami. Východoslovensky alebo niektorým východoslovenským nárečím sa hovorí teda idúc od západu na východ na území skoro celej historickej stolice Spišskej, Abovskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užhorodskej (Užskej), alebo skoro v celom bývalom Spiši, Above, Šariši, Zemplíne (do ktorého sa včlenila aj slovenská časť bývalej Užockej oblasti). Preto sa východoslovenské nárečia oddávna nazývajú prosté nárečiami spišskými alebo spištinou, šarišskými alebo šarištinou, abovskými alebo abovčinou a zemplínskymi alebo zemplínčinou, eventuálne sa z posledných vyčleňujú ešte nárečia zemplínskoužské⁵³ okolo Sobraniec pri samých hraniciach SSSR. Spišsky sa hovorí v celom Spiši okrem úzkeho pásu pod V. Tatrami na východ od Ždiaru—Kežmarku po Starú Lubovňu a Čirč, kde sa hovorí poľskými goralskými nárečiami,⁵⁴ okrem pásu na východ odtiaľ, resp. od Kamienky cez Cigeľku nad Bardejovom a miestami aj južnejšie sa hovorí už ukrajinsky⁵⁵ a na juh potom šarišsky v bývalom Šariši. Abovsky sa hovorí okolo Košíc a Slanca v bývalom severnom slovenskom Above okrem jeho juhozápadného kúta okolo Turne—Moldavy—Jasova, kde sa hovorí dnes síce aj po slovensky, ale viacej po maďarsky.⁵⁶ Po zemplínsky sa hovorí na Východoslovenskej nížine na východ od Slanských vrchov v okolí Michaloviec—Sečoviec—Trebíšova—Michalian—Vranova—Humenného a Sniny—Sobraniec, okrem juhovýchodného kúta okolo Veľ. Kapušian a Kráľ. Chlmca, kde sa hovorí viac po maďarsky⁵⁷ a širokého pásu ukrajinských nárečí na samom severe.⁵⁸

Východoslovensky alebo východniarsky sa hovorí teda na území skoro celého dnešného okresu Poprad (donedávna okres Vysoké Tatry, Kežmarok a Spiš. Stará Ves), Spišská Nová Ves (donedávna okres Spiš. Nová Ves, Levoča a Gelnica), Košice (donedávna okres Košice, Moldava nad Bodvou), Trebišov (donedávna okres Trebišov, Sečovce, Kráľ. Chlmec a Veľ. Kapušany), Michalovce (donedávna okres Michalovce, Sobrance, Vranov a čiastočne aj Giraltovce), Bardejov (donedávna okres Bardejov,

časť Giraltoviac, Stropkov a Svidník) a okres Humenné (donedávna okres Humenné, Snina a Medzilaborce).

Kompaktná oblasť východnej slovenčiny siaha teda od Štrby — Spiš. Bystrého — Hranovnice — Stratenej — Hnilca — Henclovej — Poproča — Hanisky pri Košiciach — Čane na severozápade a juhozápade na východ až po hranice československo-sovietske pri Užhorode, potom od Hanisky pri Košiciach — Čane — Kuzmíc — Michalian na juhu ďalej na sever po Štrbu, resp. končiare Vysokých Tatier a ďalej po Ždiar a Lendak — Spiš. Belú — Podolinec — Plavnicu — Malcov — Zborov — Smilno — Kurimku — Hažlín — Mestisko — Prituľany — Pakostov — Papín — Sninu na celom severe.⁵⁹ Oblasť východnej slovenčiny tvorí teda hrubý, široký a dlhý pás, na ktorého severnej strednej časti je užší a kratší pás goralský a hrubší a dlhší pás ukrajinský na ďalšom severovýchode a menší pás maďarský na juhovýchode a juhozápade. Pravda, dlhé spolunažívanie spôsobilo, že sa aj za týmito hranicami pozná a v styku so Slovákami používa v dôsledku bilingvizmu susedné východoslovenské nárečie aj medzi Goralmi a Ukrajincami, máličko dnes už aj medzi Maďarmi, najmä mladšími.

Ukrajčinca prekračuje štátne hranice nie frontálne, ale len v oblasti severozápadnej na južných svahoch karpatských, siahajúc v súvislom pásme najzápadnejšie pri Jakubanoch a Kolačkove pri Starej Lubovni a vyskytujú sa izolovane na neskoršie kolonizovaných miestach aj vnútri kompaktného slovenského územia jednak napr. severovýchodne od Sabinova, potom najmä v Závadke, Poráči a v Slovinkách pri Rudňanoch (Sp. N. Vsi), Helmanovciach pri Gelnici, v Ťhornej pri Smolníku a na Hačave pri Jasove,⁶⁰ pričom najzápadnejšia ukrajinská kolonizácia je v Pači pri Rožňave už na stredoslovenskej oblasti gemerskej.⁶¹

Poľskými goralskými dnes už vlastne poľsko-slovenskými nárečiami presahuje poľština tatranské predhoria na Javorine a východnejšie zasa aj rieku Poprad v súvislom užšom pásme štátne hranice.⁶²

Maďarské nárečia na juhovýchode a juhozápade tvoria výbežky južnejšej kompaktnej oblasti maďarčiny z Maďarska.⁶³

Kontakt východnej slovenčiny s ukrajčinou, goralčinou i maďarčinou bol a je umožnený prírodnými pomermi, ktoré sú tu všade také, že styk a prechod medzi nimi je pomerne ľahký a plynulý.

Pomerne nepriaznivejšie prírodné hranice sú medzi východnou a strednou slovenčinou na západe voči Liptovu a Gemeru. Možno konštatovať, že túto nevľúdnu prírodnú hranicu prekročila skôr stredná ako východná slovenčina. Tak je to možno tvrdiť podľa toho, že už spišské obce Štrba — Mengušovce — Štôla — Lučivná — Batizovce pod samými Vys. Tatrami a o niečo vzdialenejšie obce spišské, ako V. a N. Šuňava — Spiš. Bystré — Vikartovce majú ešte prevažne stredoslovenské nárečie.⁶⁴ Južnejšie Vernár je tiež za touto prírodnou hranicou v západnom kúte Spiša (prv patrilo aj administratívne do Gemera) s čisto stredoslovenským nárečím.⁶⁵ Podobne aj južnejšie presahujú

niektoré prvky strednej slovenčiny na severnejšiu časť spišskej Hnileckej doliny okolo Stratenej — Hnilca a presahujú skoro až po údolie Hornádu. Administratívnu hranicu starého Gemera, zostupujúcu pri Stratenej — Dobšinskej Maši — Rakovci a Sikavke (všetko nepatrné, malé osady) z horského hrebeňa k rieke Hnilec, presahujú východoslovenské spišské nárečia v tzv. západnej alebo gemerskej časti obce Stratená a v ďalších ešte gemerských osadách.⁶⁶ Za prírodnou horskou hranicou zo strany gemerskej sú už stredoslovenské nárečia gemerské, i keď s niektorými znakmi susednej východnej slovenčiny, ktorá im dáva pečať prechodných nárečí.⁶⁷

Východná slovenčina bola takto viac oddelená vlastne od strednej slovenčiny ako od ukrajinčiny, goralčiny alebo maďarčiny. Táto pomerná uzavretosť alebo neprechodnosť stúpa v minulosti ešte viac, ak uvážime, že aj v oblasti podtatranskej (popradskej), aj nálepkovsko—hnileckej (gelnickej) alebo aj smolníckej vklínené boli od 13. storočia dosť silné nemecké ostrovy⁶⁸ a južnejšie medzi Rožňavou a Turňou—Moldavou zasa maďarská enkláva,⁶⁹ ktorá ostáva i dnes, zatiaľ čo všetky uvedené nemecké ostrovy sa po r. 1945 a po čiastočnom odsunutí Nemcov z týchto oblastí silno poslovenčili. Takto sa posilnil bezprostrednejší kontakt medzi strednou a východnou slovenčinou na pomerne širokom páse ich spoločnej gemersko—spišskej hranice.

Východoslovenskými nárečiami hovorí dnes na východnom Slovensku asi 800.000 východniarov, žijúcich asi v 680 obciach a mestečkách.⁷⁰ Skoro rovnaký počet, najviac zo všetkých Slovákov, ich žije dodnes v Amerike, kde si pomerne dobre zachovávajú svoje domáce nárečie, ako o tom svedčí dnešný prieskum u príležitostne prichádzajúcich návštevníkov z Ameriky, alebo ako potvrdzuje aj staršia dialektologická literatúra.⁷¹ Okrem toho žije menšia skupina východniarov aj v susednom Maďarsku a tiež v Juhoslávii v Báčke.⁷² Aj tam si podnes zachovávajú svoje východoslovenské nárečie, pravda, silne ovplyvnené maďarčinou alebo srbčinou.

Pretože sa v posledných desaťročiach značnejšie zmenili pomery na východnom Slovensku najmä čiastočným odsunom spišských Nemcov, bude treba znovu dôkladne a presne preskúmať, v ktorých obciach a oblastiach bývajú východní Slováci a kde sa hovorí niektorým východoslovenským nárečím, to jest bude treba presnejšie vymedziť oblasť východnej slovenčiny.

Členenie a charakteristika východoslovenských nárečí išli ruka v ruku s ich výskumom a poznávaním a postupne sa sprosňovali.

Od najstarších čias sa používalo členenie zemepisné a podľa bývalých stolíc alebo žúp sa členili aj východoslovenské nárečia na nárečia v Spiši alebo spišské (dlho nazývané aj spišskou slovenčinou), v Šariši alebo šarišské, v Above alebo abovské, v Zemplíne alebo zemplínske a niekedy ešte aj v Užskej (Užhorodskej a prv i Bereckej stolici) alebo užské a či

zemplínsko-užské alebo dnes jednoducho tiež len zemplínske nárečia. Najčastejšie sa hovorilo o nich vlastne len ako o slovenčine na Spiši, Šariši, Zemplíne atď. Je pochopiteľné, že sa podobne globálne mohli tieto nárečia aj charakterizovať. Je zaujímavé, že aj takáto len globálna charakteristika východnej slovenčiny sa úzko spájala s členením genetickým, podčiarkujúcim vznik, zrod alebo pôvod nárečí. A tak sa hneď po spomínanom J. Palkovičovi, ktorý hovoril ešte o reči ľudu v Šariši a Zemplíne r. 1820,⁷⁵ uvádzajú alebo charakterizujú východoslovenské nárečia alebo presnejšie jedna skupina slovenských nárečí alebo nárečí slovenčiny ako „poľsko-slovenské“ nárečie, ktoré „panuje obzvlášť v Šarišskej, Spišskej a Oravskej stolici“ a „rusko čili rutensko-slovenské náreči, promixované ruštinou, jest k slyšení v blízkosti ruských osádníků v Uhřích aneb tak nazvaných Rutenů, v Abaujvárskej, Zemplínskej a Bereckej stolici“.⁷⁵ Po Kollárovi takto členia východnú slovenčinu aj M. M. Hodža⁷⁶ a M. Hattala,⁷⁷ zatiaľ čo P. J. Šafárik tzv. rusniacku (ukrajinskú) slovenčinu v Abauji, Zemplíne a Berehove pokladal len za nuansu tretej „poľsko-slovenskej“ variácie slovenčiny.⁷⁸ Zvláštnu skupinu „rusko-slovenského“ nárečia, tzv. sotácku, poznal už Kollár v citovanom úvode podľa Šafárikovej mienky⁷⁹ a od tých čias sotácke nárečia uvádzajú sa až podnes ako zvláštne slovenské resp. východoslovenské nárečia. Už v týchto správach sa tieto nárečia stručne aj charakterizujú a z ich znakov uvádzajú sa napr. už Kollárom jednak šepľavé *dz, tz za ě, t* (tam chybne *d, t*): *idzem, budzem*, potom ešte podoby s vkladnými hláskami *hardy* (m. *hardi-herdi* menej ako čudni), *serco* miesto *šerco* alebo *šerco* ap., a napokon zvláštnejšie slová ako: *draha* (písané dráha omylom ako aj ďalšie slová), *ďudek* (nie je všade), *bul, buli* (má byť *buli*), *baňur, dišć* (písané *-ňúr, dýšć*), *doraz, hvozdik* (pís. omylom *-ik*, nie je všade), *hutoric* (nie je všade), *dzetzko, nikeho, sumeře* (píše nesprávne *sauměni*), *smotriti* (nesprávne m. *vidzec, smotr.* je čisto ukrajinské), *molha, hvizda, umarol* (nie je všade), *valal* (nie je všade), *pulni, žolti* (píše nespráv. *-ný, -tý*), *zochabic*. Nárečie ruskoslovenské charakterizuje Kollár chybne už znakmi skutočnej ukrajiničiny, napr. *robiti* vyslovené ako *robätä, puem, sglo, sgelivo* (má byť údajne *košeľa!*, asi by malo byť *selo-dedína*), *ava* (vraj *hľa!*), ale správne už *majc, majceri, hojscina* (píše nesprávne *maic* ap.), pričom takto vraj hovoria sotáci, nazývaní takto podľa podoby zámena cvo. Od najstarších čias sa teda poznalo ako najvýraznejší prvok východnej slovenčiny najmä dzekanie a cekanie, potom neprítomnosť slabičného *r, l*, tvary *bul-buli* a uvedené slová. Odtiaľto preberali tieto slová skoro všetci nasledujúci autori.

A. V. Šembera v spomínanom spise⁸⁰ nachádza „podřeči východní“ či východnú slovenčinu správne v Spiši, Šariši, Zemplíne a Above, ale zatiaľ čo v prvých dvoch „*blíží se velice polštině, v těchto dvou*“ (t. j. v Zemplíne a Above) *maloruštině*. Vychádzal teda z členenia a charakteristiky Kollárovej. Hneď nato uvádza v charakteristike tohto *podřečia* na Spiši a Šariši značne rozhojnené Palkovičove, Kollárove a Šafárikove znaky,

niektoré správne, mnohé nesprávne, tak najmä uvádza: prízvuk na predposlednej slabike a všeobecné krátenie samohlások (toto uvádza po prvý raz), šepľavé *č, š, ž*: *čeply, čma, lazič* (nesprávne, tak je len v goralských nárečiach), má byť len: *cepli, cma*; *ž, š, č* miesto *z, s, t*: *zeleny, ošika* (len miestami, inde je *želeni, ošika*), ale jeho *pošvičim* nie je nikde (je len *pošvicim*) a *češko* (m. *češko*); pozná dzekanie a cekanie; pl. *hole briski* (píše nespráv. *brizky*), *dobrego pana*; *me, ce* (nespráv. píše ako *mě, če*) a *še; un, nus* (len miestami, nie všade); *čomu, sobu*; nespráv. *luka, vydat* m. *luka, vidal*; *do pana, glupi, gluptak* (píše nespráv. *glupy, gluptak*); pozná vkladné hlásky typu *tarhac, zarno* ap., i keď ich nesprávne zapisuje; *bul, buli; trhama, chodzima* správne *tarhama*, ale len miestami, málo; *tu šilnu ruku* správ. *tu mocnu ruku* (v 7. p.), imper. *tipo, šedlaku* a v Zemplíne údajne *majc, majceri* (správne), *hojscina*, ale nespráv. *robeč* m. *robic* a ďalej okrem Kollárom a Šafárikom uvedených zvláštnych slov pozná napr. aj tieto: *prociwko* (má byť aj *procičko*), *brížek, bilic, bruch, drični, kapeluch* (nie všade) *skarha, skaržic še, trimac, les, veľo ľudzi, rucic, hutoric* (nie je všade), *řit* (má nesprávne net), *lem, sosna, valal*. Šembera prvý lokalizuje správne sotáčtinu do oblastí Humenného, do Sniny, Dlhej a Belej nad Cir., do Udavského, Papína a správne ju aj charakterizuje, keď uvádza jej znaky: *so* miesto *co*, *ceper, cirňe, chajce* (je všeob. východoslov.), *uceknul* (aj inde), *mac* (aj inde) a mnohé ďalšie nesprávne zapísané slová. Fr. Pastrnek mohol na základe mnohých spoľahlivých Mišíkových zpráv o hnileckom nárečí juhozáp. Spiša už r. 1893 podať krátky rozbor či charakteristiku spišského nárečia.⁸¹ Je to už gramaticky usporiadaný rozbor, lebo najskôr popisuje samohlásky, a to odborne už napríklad aj striednice za psl. nosovky, jery a iné psl. hlásky, postupuje teda historicky, potom popisuje spoluhlásky, skloňovanie a časovanie. Tvary prepisuje vedecky správne, až na *č*, ktoré sa tu nevyskytuje. Znalosť spištiny značne obohatil. Škodá len, že doklady nelokalizoval vždy a presnejšie, pretože si myslel, že tak je v celom Spiši, že tento má asi jednotné nárečie. Nečlenil teda ani spišské, ani iné východoslovenské nárečia, pretože dokladov na to ešte nebolo.

Vlastný pokus o členenie východoslovenských nárečí urobil S. Czambel r. 1906.⁸² Podľa vtedajších čias hovorí síce dôsledne len o *východoslovenskom nárečí*, ale potom hovorí o jeho rôznení (členení). Člení ho na reč *samosvoju*, ktorá „*má všetky známky slovenskej reči a je v podstate jednotná*“ a *pomiešanú*, „*ktorá sa dosiaľ vyhranila z pomiešania rôznorodých jazykov alebo nárečí, a menovite v ktorej nie sú utvrdené všetky známky slovenskej reči*“. Pomiešaná sa teda rôzni podľa jednotlivých krajov ba obcí a podobne aj *samosvoja*, najmä na okrajových oblastiach, kde sa stýka s inými jazykmi. Pomiešanú člení potom na 1. *zemplínsko-ungské* podrečie v Zemplínskej a Ungskej a 2. *lučivníanske* podrečie v severozápadnom kúte Spiša (na okolí Lučivnej pod V. Tatrami). Ďalej potom preberá slovenčinu podľa starých žúp.

Na Spiši rozoznáva jednak pomiešané nárečie *lučivnianske*, ktoré podľa neho vzniklo tak, že sa na staršiu vrstvu poľskú, čiastočne už s ruským obyvateľstvom zmiešanú, navrstvili Liptáci, čomu, pravda, ťažko veriť. Asi rovnako sa podľa neho hovorí aj v susednom páse obcí ako sú Vikartovce, Kravany a Spišské Bystré (prv Kubachy), kde je ešte vždy hodne stredoslovenských prvkov liptovských, a skoro tak aj v blízkej Vyš. a Niž. Šuňave. Osobitnú skupinu tvoria nárečia Stratenej, Dediňiek a Hnilca v úzkom páse na rieke Hnilec pri samých spišsko-gemer-ských hraniciach. Majú len tvrdé *n* a sú celkove veľmi tvrdé. Ďalšiu skupinku tvoria podľa neho obce V. a N. Repaše, Torsyky a Olšavica v severovýchodnom Spiši na spišsko-šarišských hraniciach s mnohými stopami ukrajinskými. Ostatná časť Spiša okolo Hornádu a Levóče — Spiš. Vlách — Margecian je podľa Czambla v podstate jednotná a za jej výrazný znak pokladá *ie* (viera) proti „vzorovej“ šarištine s *i* (*vira*) a tiež *koř*, *maj* ap. proti *kuř*, *muj* v Šariši.⁸³

V Šariši vládne podľa neho „vzorová“ východná slovenčina na Širockej a Toryskej doline a najmä v Prešove a na jeho okolí. Južne od Prešova smerom na Košice v Above je v podstate to isté nárečie, ale už *s e* miesto *i* a *o* miesto *u* (*maj*, *koř*, *vera* ap.). Smerom na Bardejov panuje prešovská „vzorová“ šariština len po Raslavice, lebo vyššie je hodne odlišná tak isto ako aj na severozápad od Bardejova vo Sveržove, Gaboltove a okolí. Okolo Bardejova a najmä v Kurime a na jej okolí sa hovorí v pl. *možema*, *robima*, *oři hraja* a tiež *haj* miesto *hej*. Nárečie šarišskej severnejšej časti rieky Tople pokladá za *samosvoje* a hovorí, že sa hranica medzi týmto a *pomiešaným* nárečím nedá presne zistiť, lebo tu všetko je v pohybe, a to smerom k *samosvojej* reči.⁸⁴

V Above nachádza nárečie podobné ako v Šariši, teda *samosvoje*, ale pripomína, že *i* keď je *samosvoja* reč v Spiši, Šariši a Above pomerne jednotná, sú aj v jej vnútri časté rusizmy či ukrajinizmy od obyvateľov novšie prišlých.⁸⁵

V Zemplíne nachádza tú istú reč od Vranova po Humenné a Dobrú. Nazýva ju *normálnou* rečou, ktorá sa od *samosvojej* líši len tým, že je tu ruská výslovnosť niektorých hlások. Charakterizuje ju bilabiálnym *y*, výslovnosťou *y*, prítomníkom *pujdu*, *buđu* a min. časom *bul mi* ap. Czambel neuznáva sotáčtinu za osobitné východoslovenské nárečie, lebo je to jednotná reč len s niekoľkými ruskými prvkami a *so* popri *co* vraj počuť, *i* keď je to ešte nedohotovená reč. Obyvatelia vraj hovoria s cudzími vyberane, medzi sebou vraj miešajú bez ladu a skladu. O nárečí v Udavskom hovorí, že mieša poľštinu s ruštinou. Je to teda zpráva dosť konfúzna,⁸⁶ nesprávna.

V Užhorodskej (Czambel píše maďarsky Ungskej) vyčleňuje *normálnu* a teda jednotnú východnú slovenčinu, aká je v najväčšej časti Zemplína len okolo cesty z Michaloviec do Sobrance, zatiaľ čo od nej na sever pod Vihorlat je podľa neho reč ešte nie hotová, lebo sa z rus-

kej vytvára slovenská. Nevyhranenú slovenčinu nachádza v Korunli. Je to nárečie zemplínsko-užské, pomiešané.

Okrem tohto jadra východnej slovenčiny *samosvojej* nachádza tiež ešte nevyhranenú reč Stropkova, kde sa vytvára *normálny* typ zemplínčiny.⁸⁷

Na ďalších 28 stranách podáva pomerne dobrú, podrobnú a správnu charakteristiku „*samosvojho*“ nárečia. Z uvádzaných 53 znakov je 25 *hláskoslovných* (a; e; e za psl. ě; i, o-u, e, a, ja za psl. e; u za psl. o; e za psl. jer mäkký a tvrdý; kresni, hĺbokoi; chlop-smrod; dz, c za d, t; g v glupi ap; h m. ch; l i l'; n i ň; f m. v; c, z, s a č, ž, š; s, z; šč; šľeboda ap; j v pujsc; prízvuk na predposlednej slabike), 28 *morfolo-gických* javov (prít. na -m a -u; ščesce-sumeňe; poľo; dlo; pre brata, predac ale provadzic; huše; kraľu!; ženo!; ak. sg. adj. ako nom; gen. gazdi, ulici-šumneho, tebe; kraľovi a duhi, strechi; v leše; s pešnikom i pešnikom; z ribu; chlopi ale panove, hačata, dobre sinove, dzivki, dzecka; tote; gen. pl. chlopoch, ženoch; dat. pl. chlopom, ženom; lok. pl. chlopoch, ženoch; chlopami, ženami, očmi; pic, robic; bul-bola-bulo-buli; prít. na -m; prít. pije, robi; prít. robime i robima; prít. chvaľa, pľetu; bežec, kričec; umarľa; a umar; robel, a, o, i; pocahnul; ňes, much; bic i buc, bul a popri som zemplínske mi, šmi). Mnohé z týchto znakov prebrali potom ďalší dialektológovia, niekedy bez spresnenia a lokalizovania.

Po Czamblovi členil východoslovenské nárečia v cit. štúdií V. Vážný.⁸⁸ Delí ich na *vlastné* a *prechodné*. Vlastné je v Spišskej (okrem lučivnianskeho), Šarišskej a Abovskej. Toto je v podstate jednotné nárečie. Iné je tzv. *prechodné* nárečie *spišsko-liptovské* alebo *lučivnianske* a *zemplínsko-užské* so silným vplyvom ukrajinčiny, zatiaľ ešte neustálené, nie hotové. Na Spiši pozná také isté oblasti ako Czambel, od ktorého preberá celkové členenie i charakteristiku, len nárečie na Hnilci nazýva správne nárečím *hnileckým*. Celkove je toto Vážneho členenie stručné, nepresné a nie nové.

Len nárečia Spiša členil a charakterizoval podľa fonologického systému Jozef Štolc.⁸⁹ Vydelať tu tieto skupiny: I. *spišsko-liptovskú* s nárečím 1. šuňavským a 2. podtatranským (u Czambla lučivnianske); II. *západospišskú* s nárečím 1. vikartovským, 2. kubašským (dnes Spiš. Bystré) a 3. hranovnickým; III. *juhospišskú* s nárečím 1. stratenským, 2. hnileckým a 3. hutnianskym; IV. *spišsko-gemerskú* s nárečím vernárskym (patrí vlastne do Gemera a stredného Slovenska); V. *centrálne nárečie* spišské so skupinou 1. západnou (s obmedzeným rozsahom zmeny *ó-u, ie-i*), 2. východnou (s hojnou zmenou *ó-u, ie-i*) a 3. pavľanskou; VI. *východospišskú* s nárečím kluknavským.

Ďalší pokus o nové triedenie východoslovenských nárečí podľa čisto jazykových javov podal Jozef Liška.⁹⁰ Liška ich člení podľa týchto 12 javov:

1. striednica za pôvodné *ó*: *kuoň, stuol* (juhozápadný Šariš a príahly

Spiš od Krompách po Ružín a Rokycany), *kuň, stul* (väčšina Spiša východného, sever. Šariša a Zemplína), *koň, stol* (v južnej časti Šariša a Zemplína a v Above);

2. striednice za pôv. *é, ê*: a) *ie: piesek, viera, bieli* ap. (juhozáp. Šariš medzi Prešovom a Margecanmi po Abov), b) *e: pesek, vera, beli* (celý Abov a juž. Zemplín); c) *i: pisek, vira, bili* (Spiš, väčšia časť Šariša a Zempl.);

3. *štiuka* (juž. Šariš, Zemplín a Abov), *šlifka* (Spiš a väčšia časť Šariša);

4. striednice za jery: *-ok: parobok, pondzelok* (juhových. Šariš, Zempl., Abov), *-ek: parobek, pondzelek* (Spiš a skoro celý Šariš);

5. podoba *ze mnu, pode mnu* (sev. časť Šariša) a *zo mnu, podo mnu* (ostatné územie);

6. instr. sg *-em: mužem* (sev. Šariš, miestami sev. Zemplín), *-om: mužom, šercom* (ostatné územie);

7. *joho, jomu, dobroho, dobromu* (juhových. Šariš, Zemplín a Abov), *jeho, jemu, dobreho, dobremu* (ostatné územie);

8. dat. sg. všetkých podstat. mien: *-oj: Jankoj, sinoj, Marjoj* (juhových. Šariš, Zemplín), *-ovi: Jankovi, sinovi, Marjovi* i *Marji* (inde);

9. *š, ž* všade okrem juž. pásu pri maďarských hraniciach s *š, ž*;

10. *ch* všade, *h* v susedstve maďarčiny a v mestách, najjužnejšia časť Šariša, Zemplína a celý Abov;

11. *cerpec, vidzec* na severe – *cerpic, vidzic* na juhu.

12. Najväčšiu pestrosť delenia východoslovenských nárečí poskytujú rozličné tvary príchastia min. činného (1-ového participia) 1.–4. slovesnej triedy:

a) *vit-pik, viet-piek, viedol-piekol, vedol-pekol* a *vidol-pikol* (bez umiestnenia);

b) *pil-pila, pel-pila, piel-pila, piol-pila, piul-pila, piu-pila*;

c) *cerpel, cerpil, cerpiol, cerpiul, cerpiou, cerpiuu*;

d) *robil, veril* (najväčšia časť východoslovenského územia), *robel, verel* (Abov); *robiel, veriel* (údolie Svinky a dolnej Torysy v Šariši); *robiol, veriol* (dolný tok Hornádu v Šariši, okolie Bardejova, Zemplín); *robiul, veriul* (okolie Bardejova); *robiou, verou* (okolie Bardejova a severových. Zemplín); *robiuu, veruu* (okolie Bardejova);

e) *spadnul-kradnul, spadnol-kradnol, spadol-kradol, spadnou-kradnou, spadnuu-kradnuu, spat-krat*.

Liška pritom predvída správne, že sa doterajšie členenie podľa stolíc musí v budúcnosti, keď budú východoslovenské nárečia celkom preskúmané, nahradiť dokonalejším členením podľa údolia riek alebo podľa striednic za bývalé dlhé *ó, é* a ďalej na podskupiny podľa ostatných javov, najmä podľa 1-ového participia.

Zdz. Stieber^{90a} členil v roku 1956 východoslovenské nárečia na *typické* (šarišské, spišské západné a abovské na juh od Košíc) a *netypické* (lučivníanske a nárečia vo vých. Zemplíne a východnejšie). Vše-

obecne pokladá za ich najtypickejšie znaky zhodne s Vážnym 11 javov hláskoslovných a morfológických, a potom ešte 12 javov hláskoslovných a morfológických (zánik kvantity; prízvuk na penultíme; zánik slabič. r, l; š, ž alebo š, ž; tiš, vira, hura; e, ja za e; dz, c m. d', f; o chlopoch, o ženoch; chlopom, ženom; gen. sg. ulíci; pl. tote dobre (chlopi, ženi, dzeci) a našo (chlopi, ženi, dzeci); umar, zožar popri umrel, ňis popri ňesol. Je to teda len neúplné a všeobecné členenie a charakteristika, ktorá neprináša nič novšieho.

Potom v roku 1961 členil a charakterizoval tieto nárečia P. Ondrus^{90b} na základe prístupnej literatúry na *spišské* (ktoré ďalej člení podľa Štolca), *šarišské* (centrálne, severošarišské, východošarišské a juhozápadošarišské), *zemplínske* (jednotné so skupinou sotáckeho a zemplínsko-užského nárečia) a *abovské* (juhoabovské a abovsko-užské). Potom ich charakterizuje 45 znakmi, z toho 19 *hláskoslovnými* javmi (rokita-lokec; domek i domok; i; ä a ä v sotác. oblasti; ä v sot. aj za e; i, u za ie, uo; tvardi, kark ap.; nedostatok kvantity; prízvuk na penultíme; býv. mäkké b, p, m, v v okolí Bardejova; neutralizácia v na f; mäkké l, ň okrem lučív.; š, ž, aj štreda; s za c a š za č v sotác.; dzekanie a cekanie; šč; ch-h; šejsc, kojsc v Zemplíne) a 26 *morfológickými* javmi (vajco; znamefe; gen. gazdi; zemplín. chlopj; na nože; zo ženu; dat. pl. chlopom-ženom, chlopoch-ženoch; a v sot. žanou ap.; chlopami, ženami, ale chlopoma v sot.; dobre dzecko, ale dobrí dz. v Zemplíne; dobro dz. v lučív.; mojo dzecko; nášeho-dobrego, ale v Zempl. našoho-dobroho; gen. dat. lok. sg. tovej našej dobrej, ale v sev. Šariši toti naši dobrí; o tím mojím; pl. tote, ale toti v Zempl.; mojo pežezi, ale moje oči v severošar.; dvomi i dvoma; mi i šmi Zempl. za som inde; a jem severošar.; ňešem, ale idu v Zempl.; idu, ňešu, ale severošar. pija, ňeša; umar upik popri ňesol, spadol; cerpel-cerpiel v juhových. Spiši a juhozáp. Šariši, ale robiol v záp. časti juhových. Spiša; bul'; dau v sot. a zempl.-užskom nár.; imp. naľi-nallice v severošar. proti nalej-nalejce inde). Aj tu bude treba doplniť a spresniť niektoré údaje.

Posledné členenie východoslovenských nárečí je z roku 1962 od F. Buffu.⁹¹ Na rozdiel od predošlých uvádza okresy, v ktorých sú *spišské*, *šarišské*, *abovské* a *zemplínske* nárečia. Charakterizuje všetky nárečia jednak 39 všeobecnými znakmi, z ktorých je 13 *hláskoslovných* (strata kvantity; prízvuk na penultíme; e v meso, pejc, me, ce, še; ja v pjati, vjazac, robja ap.; a v dzešati, poradek, jedza ap.; o v rožeň, rokita ap.; dz, c v dzeci ap.; ň, l' v ňe, koň, leňivi ap.; š, ž v šeno, švet, špivac, šlepi alebo žima, vžac ap.; šč, ždž v ešče, hvíždžec ap.; harsc, tarhac ap.; slunko, sliza, pulni ap.; e v oves, domek, zdechnuc ap.) a 26 *morfológických* (vajco; gen. ulíci; vok. minoru, vok. ženo!, dat.-lok. vešeľu; s kozu, z ruku; pl. ľudze, rodiče, gazdove; gen. pl. sinoch, ženoch; dat. pl. bratom, ženom; inšt. pl. bratami; o tím dobrim; s takima dobrima; bratovo, sinove, našo ľudze ap.; dat. sebe m. si; vedzem; budzem robic í budzem robil), 1 *syntaktický* (džešec koruni), 4 *slovo-*

tvorné (haček, ftaček; maľutki; toten-tota ap.; ke'lo, te'lo), *slovníkové* (barz, trimac, ta, cho'em, batoh (bič'), onačic, trebalo, l'em) a 3 *iné znaky* (iný rod: ten pec, bruch; topanek, papuč ap.; väzby: idzem do sušeda, prišol do mňe, do nas; ja hladni, mi tu šedzeľi ap.). Potom charakterizuje týmito a niektorými ďalšími typickými znakmi nárečia bývalých stolíc, pričom niekedy pamätá aj na menšie nárečové skupiny.

Toto Buffovo charakterizovanie jednotlivých nárečí je dosť podrobné, ale miestami nepresné a nie vyčerpávajúce.

Ani jedno z uvedených členení a ani jedna charakteristika nie je taká, že by skutočne verne, vyčerpávajúco a uspokojivo do hĺbky riešila problémy. Preto bude treba východoslovenské nárečia znovu členiť i charakterizovať.

Pôvod východoslovenských nárečí pútal pozornosť jazykovedcov od najstarších čias. Ako sme už vyššie spomenuli, súviselo to s poznávaním, výskumom, členením a charakteristikou týchto nárečí. J. Kollár postavil svojim delením východoslovenských nárečí na *poľsko-slovenské* a *ukrajinsko, rusko* alebo aj *rutensko-slovenské* už r. 1823 vlastne aj tézu o *poľskom* pôvode nárečí na Spiši a v Šariši a *ruskom* pôvode nárečí v Zemplíne a Above.⁹² Šafárik o všetkých nárečiach východného Slovenska hovorí ako o *poľsko-slovenských* a pripúšťa len v Zemplíne miestami ich prestýkanie rečou prišlých Ukrajincov (Rusov).⁹³ M. M. Hodža už jasne hovorí len o *poľsko-slovenskom* nárečí východného Slovenska, pretože *rusko-slovenské* lokalizuje len do Gemera.⁹⁴ Podľa neho takto písal aj M. Hattala.⁹⁵ Neskoršie sa ku Kollárovmu názoru vrátil A. V. Šembera.⁹⁶ Jar. Vlček sa pridržiaval tiež názoru, že sa na východnom Slovensku hovorí nárečím *poľsko-slovenským*.⁹⁷ Po ňom vybudoval S. Czambel svoju hypotézu o *poľskom* pôvode východnej slovenčiny,⁹⁸ skoro všade premiešanej aj ruštinou,⁹⁹ ktorou podľa mienky J. Záborského mala byť „mocne napustená“ najmä aj šariština.¹⁰⁰ Czambel si vec predstavoval tak, že pôvodné obyvateľstvo na východnom Slovensku bolo poľské, prípadne miestami neskoršie premiešané aj Rusmi či vlastne Ukrajincami, ale ešte neskoršie bolo silne premiešané Slováckmi a tak poslovenčené alebo ešte stále poslovenčované.¹⁰¹

Skoro v tom istom čase zaoberal sa otázkou *ukrajinského* (ruského) pôvodu východnej slovenčiny aj nórsky slavista O. Broch, ktorý skúmal osobne v teréne jednak zemplínske nárečia južne od Michaloviec a potom aj v Korumli pri Užhorode. Broch ako prvý vyslovil mienku o tom, že východná slovenčina je výbojná a rozleptáva ukrajinské nárečia.¹⁰² Czambel ju prevzal od neho a rozvinul tak, že východoslovenské nárečia nepokladal za pôvodne slovenské, ale predovšetkým poľské.¹⁰³ Táto Czamblova hypotéza o poľskom pôvode východnej slovenčiny našla vrelé prijatie u poľských jazykovedcov buržoázno-nacionalistickej školy, najmä u mladého Zdz. Stiebera. Tento putoval osobne po východnom Slovensku a vo svojich početných príspevkoch¹⁰⁴ zastával túto teóriu. Odvolal ju až v r. 1947.¹⁰⁵

Medzitým sa zo slovenskej strany ozval proti nej Ján Stanislav.¹⁰⁶ Takzvané polonizmy vo východnej slovenčine vysvetlil ako preniknutie, resp. presadenie, transplantovanie niektorých poľských slov s poľskou hláskoslovnou štruktúrou pôvodne na obchodnej ceste údolím Hornádu poľskými kupcami, preto, že tu išlo o slová s osobitnou funkčnou platnosťou (poľ. *chlop* znamená *sedliak*, *mlody*, *pan mlody* znamená *mladý zať* ap.). Podobne sa proti tomu ozval aj holandský slavista van Wijk.¹⁰⁷ Poukazoval najmä na dlhé historické susedstvo východnej slovenčiny s poľštinou a na celkom prirodzenú vec, že sa to muselo nejak odraziť aj v jazyku, kde sa vytvorili určité prechodné nárečia. Východná slovenčina bola však aj podľa neho už od samého pôvodu slovenská, resp. československá, nie poľská.

Nakoniec zhrnul celú literatúru o východnej slovenčine a jej pôvode Jozef Liška v r. 1944.¹⁰⁸ Podrobne a presvedčivo dokázal, že na základe historického vývinu šla východná slovenčina len v niektorých javoch tou istou cestou ako susedná poľština, vo väčšine javov sa vyvíjala tak, ako ostatná slovenčina. Liškovo riešenie sa ujalo v dialektologickej i slavistickej jazykovede a platí podnes nezmenené, aj keď by sa pri niektorých problémoch mohlo všeličo uviesť a pripomenúť.

Liškove názory prijíma a historicko-spoločenským vývinom východného Slovenska odôvodňuje samostatnosť východnej slovenčiny v poslednom čase I. Kotulič zatiaľ len v prvej časti sľubovanej dlhšej štúdie.^{108a}

Otázka pôvodu východoslovenských nárečí je otázka vôbec veľmi zložitá a ťažká. I keď jej J. Liška venoval pomerne hodne miesta a času, ukazuje sa, že by sa jej bolo treba ešte naďalej venovať a podrobnejšie by bolo treba rozpracovávať čiastkové problémy, ako je jej pomer k ruštine, event. ukrajinčine, poľštine, maďarčine, nemčine a najmä tiež k strednej a západnej slovenčine, a to na konkrétnom jazykovom materiáli.

Pomer východnej slovenčiny k susedným jazykom budil pozornosť aj v súvislosti s otázkou ich pôvodu, ako sme o ňom hovorili v predošlej kapitole. Preto sa dá vyčítať aj zo stručnej charakteristiky východnej slovenčiny od najstarších čias. V kollárovske-šemberovskom pomenovaní východoslovenských nárečí na Spiši a v šariši ako *poľsko-slovenských* nárečí a zemplínsko-užských ako *ukrajinských* nárečí naznačuje sa aj ich pomer alebo vzťah k poľštine a ukrajinčine. O pomere k obidvom hovorí okrem Czambla¹⁰⁹ najmä Zdz. Stieber,¹¹⁰ J. Liška¹¹¹ a M. Hagovská,¹¹² zatiaľ čo V. Hnatiuk,¹¹³ O. Broch,¹¹⁴ hovoria viac len o jej pomere k ukrajinčine a van Wijk,¹¹⁵ Ján Stanislav¹¹⁶ a J. Liška¹¹⁷ zasa o jej vzťahoch k poľštine. Pomer k maďarčine a nemčine ostal zatiaľ nedotknutý. Na vzťahy k strednej slovenčine poukázal aspoň stručne už Zdz. Stieber¹¹⁸ a podrobnejšie Š. Tóbič¹¹⁹ a V. Vážny¹²⁰ zasa celkom stručne na jej vzťah k strednej i západnej slovenčine v známych

11 znakov, podľa ktorých sa dajú deliť nárečia slovenčiny na tri skupiny, a konečne aj van Wijk.¹²¹

Žiadalo by sa v najbližšej budúcnosti celkom podrobne preskúmať a určiť pomer medzi východnou a strednou i západnou slovenčinou, ďalej medzi ňou a poľštinou a ukrajinčinou a konečne medzi ňou a maďarčinou a nemčinou.

Popis a rozbor ako najzákladnejšie formy každej vedeckej a tak aj dialektologickej práce možno vidieť od samého začiatku aj v správach o východoslovenských nárečiach.

S vedeckejším popisom nárečí východoslovenských možno sa stretnúť len v Pastrnkových správach *Študovanie slovenčiny*, kde podal už aj *krátky rozbor spišského nárečia*.¹²² Potom v rozsiahlom diele Czamblovom je až neuveriteľne málo popisu a analýzy východoslovenských nárečí, nevyvážený v pomere k iným mimojazykovým skutočnostiam. Až spomínaný Poliak Zdz. Stieber podal pomerne podrobný popis a rozbor nárečia Kluknavy a stručnejší popis nárečia neďalekých Letanoviec, Arnutoviec, Brutoviec, Niž. Slavkova spolu s nárečovými ukázkami,¹²³ ďalej stručný popis a rozbor nárečia v Jabloni zo sotáckej oblasti humenskej,¹²⁴ ďalej potom stručnejší popis a rozbor nárečia Smilna, Zborova, Dlhej Lúky, Bard. Novej Vsi, Mokroluhu,¹²⁵ potom aj obcí Niž. Šebeš¹²⁶ alebo aj stručný popis nárečia Stropkova v hornom Zemplíne.¹²⁷ Podobne podrobne opísal nárečie lučivnianske¹²⁸ Ad. Kellner, od ktorého je aj popis nárečia Plavnice v severnom Šariši¹²⁹ a ďalej aj popis nárečia severozápadného Šariša v oblasti Plavnica – Kamenica – Lipany – Široké.¹³⁰ Veľmi podrobne opísal nárečie šarišské v oblasti Ľubotín – Prešov s väčšinou dokladov lokalizovaných do rodiska v Ľubotíne tamojší rodák Ján Fedák v niekoľkých príspevkoch.¹³¹ Košické a tak vlastne abovské nárečie popísal jednoduchším menej vedeckým spôsobom Nando Steller-Šteliar.¹³² Najpodrobnejšie a najvedeckejšie je dodnes popísané nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese od tamojšieho rodáka Ferd. Buffu.¹³³ Podobne podrobne opisuje nárečia juhozápadného Šariša Izidor Kotulič, rodák zo Sedlíc v tejto oblasti.¹³⁴ Sotácke nárečia začal opisovať predčasne zomrelý Ján Šárga z Veľopolia¹³⁵ a teraz ich popisuje a vysvetľuje Michal Franko zo sotáckeho Udavského.¹³⁶

Z uvedeného vidno, že väčšina oblastí východoslovenských nárečí nebola doteraz popísaná, ani vysvetlená. Preto bude treba aj v podrobnom spoľahlivom popise a rozbere jednotlivých menších alebo väčších oblastí, a to vo všetkých plánoch jazyka pokračovať, pretože sa doterajšie popisy týkali najviac len hláskoslovia a menej i tvaroslovia, ale už nie slovotvorných prvkov, syntaxe a frazeológie.

Štúdie o dôležitých javoch predovšetkým hláskoslovia východoslovenských nárečí napísal Jozef Štolc,¹³⁷ a to skoro výlučne len o javoch spišskej oblasti. M. Hagovská opísala menej vedecky tvorenie podstatných mien,¹³⁸ prídavných mien¹³⁹ a sloviac vo východnej slovenčine,¹⁴⁰

ale bez lokalizovania dokladov a naposledy Št. Lipták sledoval zmenu ch v h vo východoslovenských nárečiach a zakreslil aj jej oblasť.¹⁴¹

Východná slovenčina má mnoho zaujímavých javov hláskoslovných, tvaroslovných, slovotvorných, syntaktických, frazeologických i slovníkových. Pretože doteraz bolo v tejto oblasti skutočne len veľmi málo urobené, bude treba v budúcnosti omnoho viac vykonať.

Monografie o nárečiach východného Slovenska sú doteraz len dve, a to obsažná, ale všeobecnejšia a zastaralá monografia Czamblova¹⁴² a moderná, vzorne spracovaná novou metódou historicko-porovnávacou kombinovanou s metódou čiastočne i fonologickou od dr. Ferdinanda Buffu o nárečí jednej obce v severovýchodnom kúte Šariša.¹⁴³ Czamblova monografia podáva v prvej časti všeobecné vedomosti o miestopise a národopise, o území východoslovenských nárečí, o najstaršom obydlení východoslovenského územia, o jeho politických dejinách, o jeho najstarších národnostných pomeroch ako aj vtedajších národnostných pomeroch, hovorí osobitne o Slovákoch, Poliakoch, Nemcoch, Rusoch a Maďaroch a končí sa kapitolou *Z labyrintu miestopisných názvov*. V hlavnej II. kapitole *Z nárečoslovia* hovorí o tom, ako sa rôzni východoslovenské nárečia, o vplyve iných nárečí a jazykov na rôznenie východoslovenského nárečia, o vplyve cirkví na rôznenie východoslovenského nárečia (o kalvínoch, luteránoch, grécko-katolíkoch a rimo-katolíkoch) a končí ju *Nárečoslovnými svojkosťami východoslovenského nárečia*. Potom nasledujú časti uvedené v poznámke. Vidno, že Czambel osnoval svoju prácu naozaj veľmi zoširoka, ale že vlastnému popisu nárečí a analýze materiálu venoval veľmi málo miesta.

Monografia Buffova je naopak len monografiou jednej obce so zaujímavým okrajovým nárečím s prvkami susedných nárečí. Patrí k najlepším v našej literatúre. Veľmi cenný je diferenčný slovník na konci.

Len do istej miery možno nazvať nárečovou monografiou prácu Michala Koperdana,¹⁴⁴ napísanú pre potreby čitateľov na východnom Slovensku pre prvú orientáciu vo východnej slovenčine, o ktorej hovorí ako o jednotnej, o jednom nárečí. Nedostatkov má veľa, nie je to dielo vedecké, len praktické, primitívne.

Okrem toho je niekoľko nárečových monografií z oblasti východného Slovenska napísaných ako diplomové alebo ročníkové práce poslucháčov Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove a Univerzity Komenského v Bratislave.

Vydaných bolo málo nárečových monografií. Preto v budúcnosti bude treba vydávať jednak monografie jednotlivých obcí, viacej obcí najmä podľa dolín alebo väčších oblastí, podľa historických žúp alebo obsažnú monografiu celej oblasti východoslovenských nárečí.

Slovnú zásobu (lexiku) východoslovenských nárečí študovali a zachytávali už v minulosti národovci Štefan Mišík a Iremský zo Spiša,¹⁴⁵ Jozef K. Pospěch¹⁴⁶ zo Šariša, no najviac ich uviedol Czambel¹⁴⁷ a Buffa¹⁴³ v citovanej monografii.

Pre slovník sa bude môcť výberove a veľmi opatrne použiť aj nárečový materiál, ktorý obsahuje početné zbierky východoslovenských ľudových piesní,^{148a} kalvínska tlač,^{148b} školské učebnice^{148c} ako aj noviny a iná tlač, ktorej na východnom Slovensku bolo v minulosti pomerne mnoho.^{148d}

Slovnú zásobu všetkých východoslovenských nárečí podrobne skúma Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove už od r. 1955 a nazbierala doteraz už vyše 100 000 excerptných slovníkových lístkov pre plánovaný veľký Slovník východoslovenských nárečí.¹⁴⁹ Bude to slovník všeobecnejší, nielen výberový, diferenčný. Katedra zbiera každé východoslovenské slovo pre veľký, podrobný slovník alebo tzv. tezaurus východnej slovenčiny. Podobne zbiera slová v rámci výskumu slovnej zásoby ľudovej reči na celom Slovensku aj na východe dialektologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka SAV v Bratislave. Možno povedať, že ani pri takomto úsilí nepodarilo sa podchytiť všetku slovnú zásobu východnej slovenčiny. Preto bude treba v zbieraní pokračovať, lebo staré slová vytlačajú dnešné nové.

Názvoslovie alebo ľudové termíny a teda vlastne ľudový terminológiu pestovali už aj v minulosti spomínaní národovci. Tak najmä Jozef K. Pospěch zozbieral a vytlačil názvy hospodárskeho náradia z Brezovice v Šariši,¹⁵⁰ potom aj názvy nápojov zo Šebeša (dnešná Šebastová pri Prešove),¹⁵¹ alebo Štefan Mišík dost podrobne vyčerpál názvoslovie ľudového herbára, rastlín v Hnilci na Spiši.¹⁵² Najnovšie F. Buffa popísal názvy rastlín a ich spôsob tvorenia v nárečí rodnej Dlhej Lúky pri Bardejove v severových. Šariši.¹⁵³ Okrem toho viac ľudových názvov obsahujú aj drobnejšie príspevky národopisné, napr. opis svadby v Kluknave na Spiši od Ignáca Kojdu a iných, napr. pri spracovaní ľanu, pri krosnách, ale potom najmä aj novšie národopisné monografie alebo štúdie.¹⁵⁴

Toponomastiku alebo názvy obcí a chotárov východoslovenských obcí zbierali a uverejňovali tí istí národovci už okolo r. 1900. Tak napr. Štefan Mišík opísal niektoré slovenské i nemecké mená v spišských V. Tatrách¹⁵⁵ alebo vôbec na Spiši,¹⁵⁶ alebo A. Halaša opísal miestne mená východoslovenských stolíc,¹⁵⁷ najmä Obišoviec, Zlatého atď. Okrem toho vysvetľovali sa aj názvy Obišovce,^{157a} Vyšné a Nižné Mirkovce,^{157b} Bardejov,^{157c} Levoča,^{157d} Sabinov,^{157e} Sp. N. Ves,^{157f} Šebeš (dnes Šebastová),^{157g} Kelemeš (dnes Lubotice)^{157h} alebo aj Hornád.^{157h}

Chotárne (alebo tzv. traťové) názvy z východného Slovenska opisovali napr. Jozef Pospěch zo Šebeša a Radomy v Šariši,¹⁵⁸ alebo chotár Dedinky na Spiši opísal Ján Kovalčík,¹⁵⁹ asi on opísal aj miestne mená v Križovej Vsi na Spiši a najnovšie podáva podrobný zoznam chotárnych názvov aj Štefan Lipták v tomto ročníku Nových ozorov z oblasti Sobraniec – Jenkoviec na samých hraniciach so SSSR.¹⁶⁰

Ukazuje sa, že v tomto ohľade ostáva ešte tiež mnoho roboty. Bude treba sústavne študovať jednak súčasné názvy východoslovenských obcí,

potom ich časti ako aj časti ich chotárov a vysvetľovať ich pôvod a tvorenie rôznymi slovtvornými spôsobmi.

Onomastikou či vlastnými menami, názvami v najširšom slova zmysle a potom najmä názvami osôb (rodné a rodové alebo rodurodinné mená) a názvami patronymickými nezaoberal sa v minulosti nikto na východe. Preto je vítaný príspevok F. Buffu z tejto problematiky v tomto ročníku Nových obzorov.¹⁶¹ Aj v tomto smere bude treba mnoho vykonať v budúcich rokoch.

Texty súvislej reči ľudovej alebo nárečové texty z oblasti východného Slovenska sa zbierali a uverejňovali už v staršej dobe. Tak napr. už M. M. Hodža vo Větine,¹⁶² potom A. V. Šembera v Základoch českoslov. dialektológie¹⁶³ uverejnili prvé takéto texty, i keď nie celkom správne a presne. Potom okolo r. 1900 uverejnil mnoho textov najmä rozprávkových z Hnilca na Spiši Štefan Mišík¹⁶⁴ alebo Ján Kovalčík¹⁶⁵ z Letanoviec a z Hnilčíka na Spiši, podobne zo Spiša uverejňoval texty aj Kojda,¹⁶⁶ zo Šariša Pospěch¹⁶⁷ a z Užskej v obmedzenej miere Fedor Houdek.¹⁶⁸

Veľmi mnoho nárečových rozprávkových textov z oblasti celého východného Slovenska uverejnil vo svojej monografii S. Czambel, a to v pomere k predošlým skoro presne fonetickou transkripciou, verne podľa rozprávania.¹⁶⁹ Potom už len okolo r. 1930–1940 vychádzali nárečové texty Stiebrove zo Spiša a Šariša,¹⁷⁰ Fedákové zo Šariša,¹⁷¹ Štolcove zo Spiša,¹⁷² Kellnerove zo Spiša a Šariša,¹⁷³ Šárgove¹⁷⁴ a Frankove¹⁷⁵ zo sotáckej oblasti a hodne ukážok najmä bežnej hovorovej reči zapísal Buffa vo svojej monografii nárečia Dlhej Lúky.¹⁷⁶ Vážny len pretláčal dodané nárečové ukážky,¹⁷⁷ tak isto ako aj Stanislav,¹⁷⁸ Štolc¹⁷⁹ alebo Ondrus.¹⁸⁰

Mnoho nárečových textov nazbierali medzitým pracovníci dialektologického oddelenia ÚSJ SAV a najmä Katedry slov. jaz. a lit. FF UPJŠ v Prešove a taktiež Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Hodne sa teraz zapisuje magnetofónom, takže sa pri prepisovaní zachytí všetko podľa nijako neovplyvňovanej prirodzenej reči a výslovnosti vyprávača.

Treba konštatovať, že i keď sa už hodne nárečových textov zapísalo, vydalo a najmä nazbieralo, treba v ich zbieraní systematicky ďalej pokračovať a zachytiť čím viac textov tradičných či rozprávkových, ale popri tom aj hodne textov hovorovej reči podľa rozhovoru, spomienok, popisov pracovných postupov ap. Dnes by ťažko bolo vydať nejakú čítanku, v ktorej by boli texty z každej obce východného Slovenska.

Toto boli úlohy a výsledky štúdia dnešných nárečí ako ich používajú každodenne najmä starší ľudia na východnom Slovensku. Z toho vidno, že úlohy tejto tzv. súčasnej alebo synchrónnej dialektológie východoslovenskej a jej výskumu sú mnohoraké a vcelku sa dospelo k pekným výsledkom. Treba poznamenať, že sa podobne ako v dialektológii vôbec pracovalo a pracuje na východnom Slovensku aj v oblasti dialektológie historickej alebo v tzv. diachrónnej dialekto-

lógii. Tento výskum sa opiera jednak o dnešné nárečia, ktoré sú v zásade veľmi staré a reprezentujú stav, aký bol a je v nich približne už asi päťsto rokov, ale potom najmä o staré písomné pamiatky.

Písomné pamiatky sú vôbec dôležitým prameňom historickej dialektológie a histórie každého jazyka. Historicko-spoločenské a kultúrne pomery aj na východnom Slovensku viedli k tomu už v minulosti, že sa do používaného spisovného jazyka českého dostávali prvky domácej živej ľudovej reči, čiže východoslovenských nárečí. Tak je to v prípade doteraz najstaršej známej Kázne zo Spišskej Kapituly alebo Spišskej a či Východoslovenskej kázne z r. 1480,¹⁸¹ v ktorej sa nachádza napr. doklad na typicky východoslovenskú zmenu *č* na *c* (cekanie: z *radoscu* ap.). Z východného Slovenska pochádza aj najviac husitských listov českých z polovice 15. stor., známych pod menom husitské bardejovské listy a listiny. Tieto však písali českí pisári z povolania, neovládajúci ešte domáce slovenské nárečia, preto v nich nie sú dialektizmy východoslovenské.¹⁸² Zato však v tiež dobre známom výhražnom zbojníckom liste mestu Bardejovu je už dosť takýchto nárečových prvkov, a to východoslovenských, ukrajinských i poľských.¹⁸³ Je zaujímavé, že jazyk týchto cenných pamiatok bol dosť všeobecne preskúmaný a neboli dostatočne vyzdvihnuté jeho východoslovenské jazykové, resp. nárečové prvky.

Z množstva písomných pamiatok uverejnil dávnejšie len list alebo dlhý úpis Lavrinca Habernogla zo Spiš. Podhradia z r. 1744 Iremský¹⁸⁴ a potom z toho istého roku zápis z fridomskej rím.-katolíckej fary spišskej istý Kobiecki.¹⁸⁵ Novšie uverejnil P. Horváth a Jozef Štolc prísažné levočské formulky zo 16.–19. stor. s jazykovým rozborom J. Štolca.¹⁸⁶ Zaujímavý pozostalostný spis (testament) zo 16. stor. zo Spiša uverejnil I. Kotulič s podrobným rozborom hláskoslovných i slovtvorných postupov.¹⁸⁷ Najviac pamiatok z východného Slovenska uverejnil prísne vedecky spolu aj s podrobným rozborom ich jazyka a s poukazom na stopy východoslovenskej ľudovej reči v nich Ján Doruľa.¹⁸⁸ Výskum archívnych písomných pamiatok východoslovenských robí jednak historické oddelenie ÚSJ SAV a v ňom konkrétne J. Doruľa a okrem toho i autor tejto štúdie v rámci úloh Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove. Práca ani tu nie je ešte hotová, uzavretá, lebo treba preskúmať ešte mnohé archívy a pamiatky, treba ich prepisovať, fotografovať, vydávať a vysvetľovať najmä aj z jazykového hľadiska.

Tu treba uviesť, že najlepšie je preskúmaný a vysvetlený vlastne len jazyk tzv. východoslovenských kalvínskych tlačí v cennej knihe maďarského slavistu z východného Slovenska P. Királya.¹⁸⁹

Štúdie z východoslovenskej historickej dialektológie napísali doteraz vlastne len I. Kotulič¹⁹⁰ a v rámci fonologického vývinu slovenčiny podrobne aj E. Pauliny.¹⁹¹ Bude treba aj v tomto smere o hodne viac vykonať v budúcnosti.

Historické názvoslovie alebo toponomastiku východoslovenskú začali pestovať už spomínaní národovci Štefan Mišík,¹⁹² P. Križko¹⁹⁵ a F. Šujanský,¹⁹⁴ potom ju študoval Vl. Šmilauer,¹⁹⁵ J. Stanislav¹⁹⁶ a najmä Br. Varsik.¹⁹⁷ Historickú toponomastiku východoslovenskú študuje v poslednom čase aj J. Doruľa¹⁹⁸ a F. Uličný. Najmä Samo Mazúr usilovne študuje etymológiu dnešných názvov obcí na východnom Slovensku. Zo starých latinských listín z 11.–15. stor. vyexcerpoval množstvo starých názvov. Výsledky publikuje prístupnejším spôsobom v miestnej tlači.¹⁹⁹

Hodnotenie stavu východoslovenskej dialektológie ukazuje, že sa počtom vykonanej práce i jej kvalitou radí čestne k slovenskej a slovenskej dialektológii vôbec. Pracuje na tých istých úsekoch, tými istými metódami a má podobné úspechy i neúspechy, podobné problémy a starosti. Z uvedeného vidno, že sa v nej vykonalo pomerne hodne dobrej práce, ale že sa dnes nemožno s ňou uspokojovať. Doterajším výskumom zistená a riešená otázka pôvodu východoslovenských nárečí zdôraznila ich významné postavenie nielen v rámci slovenského jazyka, ale podčiarkla aj ich vzťah k susedným slovanským jazykom, najmä k jazyku poľskému a ukrajinskému. Východná slovenčina tvorí takto most od strednej slovenčiny, resp. od západoslovenskej skupiny k východoslovenskej alebo aj od južnej československej časti západoslovenskej jazykovej skupiny ku severnejšie položenej ľachickej alebo poľskej skupine. I keď už mnohé stránky tejto problematiky boli dosiaľ viac alebo menej úspešne a preukazne riešené a doriešené, je tu ešte mnoho roboty s podrobnejším osvetlením jednotlivých otázok. Takýchto neroiešených alebo málo riešených otázok je vzhľadom na životaschopné východoslovenské nárečia mnoho v každom ohľade. Preto je treba organizovane prikráčať k ich ďalšiemu výskumu a spracovaniu. Preto si dovoľujeme vytýčiť pre ďalšie úspešné bádanie v oblasti východoslovenských nárečí a východoslovenskej dialektológie nasledovné úlohy. Sú to perspektívne tieto úlohy:

- naďalej pokračovať vo všestrannom intenzívnom terénnom výskume východoslovenských nárečí s použitím najmodernejších metód výskumu a najmä zapisovania nárečí magnetofónom, diktafónom atď.;
- vymedziť podrobne a presne oblasť východoslovenských nárečí v súčasnej dobe;
- určiť presnejšie počet obcí, v ktorých sa po východoslovensky hovorí, ako aj počet hovoriacich týmito nárečiami;
- podrobne členiť a charakterizovať východoslovenské nárečia;
- podrobne študovať, popisovať a analyzovať nárečie jednotlivých obcí, skupín, dolín, bývalých stolíc v pláne hláskoslovnom alebo fonetickom a fonologickom, tvaroslovnom či morfológickom (skloňovanie, časovanie a stupňovanie), slovotvornom či derivačnom, vetoslovnom či syntaktickom, slovníkovom alebo lexikálnom a v pláne frazeologickom

- alebo spájania slov do zvláštnych výrazov; tým prispieť k hlbšiemu poznaniu východoslovenských nárečí a slovenčiny vôbec;
- skúmať názvoslovie, resp. vlastné mená všeobecne a podľa jednotlivých skupín a tak prispievať do tzv. onomastiky;
 - skúmať vlastné mená zemepisné, mená obcí, ich chatárov, riek, potokov, vrchov a pohorí a tak prispievať do toponomastiky;
 - skúmať vlastné mená osobné, rodné mená a priezviská a tzv. patronymiká;
 - skúmať a vysvetľovať pôvod a vznik dnešných hlások, tvarov a slov;
 - skúmať a vysvetľovať výslovnosť jednotlivých hlások a ich skupín v jednotlivých oblastiach východnej slovenčiny;
 - skúmať otázky artikulácie (článkovania, vyslovovania), prízvuku, kvantity (dĺžok), rytmičnosti, vetných taktov, expresívnosti alebo emociálnosti, etymológie, ľudovej etymológie;
 - skúmať otázky štýlu a ľudovej terminológie;
 - skúmať otázky vzájomného pomeru medzi susednými nárečiami, potom medzi nárečiami spišskými a šarišskými alebo abovskými, zemplínskymi ap., ďalej i medzi nárečiami východoslovenskými a stredoslovenskými alebo i západoslovenskými a konečne študovať i pomer medzi východoslovenskými a poľskými alebo ukrajinskými nárečiami komplexne v každom pláne jazyka;
 - skúmať problémy vplyvov jedného nárečia na susedné, resp. problémy šírenia a presahovania znakov jedného nárečia do oblasti susedného nárečia a tým aj problematiku vzniku tzv. prechodných nárečí;
 - skúmať a vysvetľovať vplyv maďarčiny, nemčiny a iných jazykov na východoslovenské nárečia a predovšetkým na ich slovník;
 - skúmať a vysvetľovať vplyv východnej slovenčiny na spisovný jazyk a opačne zasa vplyv spisovnej slovenčiny na východoslovenské nárečia v hovore na dedine, v družstvách, v mestách, na veľkých pracoviiskách a v továrňach;
 - študovať otázky nivelizácie východoslovenských nárečí a vznikania nadnárečia (interdialektu) a hovorovej východnej slovenčiny alebo hovorovej spisovnej slovenčiny na východe;
 - skúmať prenikanie východoslovenských jazykových prvkov do jazyka umeleckej reči autorov z východného Slovenska i do jazyka ostatných spisovateľov a básnikov;
 - študovať a vysvetľovať východoslovenské prvky v jazyku starých listín, archiválií a tlačí, pochádzajúcich zo starých kníhtlačiarň i na východnom Slovensku (v Bardejove, Levoči, Košiciach a v Prešove);
 - zachycovať slovnú zásobu podrobne a úplne tak, aby sa mohol vytvárať veľký tesaurus či slovník východnej slovenčiny, a to súčasnej i minulej, teda východoslovenský dialektologický slovník synchronný i diachronný.

Historické názvoslovie alebo toponomastiku východoslovenskú začali pestovať už spomínaní národovci Štefan Mišík,¹⁹² P. Križko¹⁹⁵ a F. Šujanský,¹⁹⁴ potom ju študoval Vl. Šmilauer,¹⁹⁵ J. Stanislav¹⁹⁶ a najmä Br. Varsik.¹⁹⁷ Historickú toponomastiku východoslovenskú študuje v poslednom čase aj J. Doruľa¹⁹⁸ a F. Uličný. Najmä Samo Mazúr usilovne študuje etymológiu dnešných názvov obcí na východnom Slovensku. Zo starých latinských listín z 11.–15. stor. vyexcerpoval množstvo starých názvov. Výsledky publikuje prístupnejším spôsobom v miestnej tlači.¹⁹⁹

Hodnotenie stavu východoslovenskej dialektológie ukazuje, že sa počtom vykonanej práce i jej kvalitou radí čestne k slovenskej a slovenskej dialektológii vôbec. Pracuje na tých istých úsekoch, tými istými metódami a má podobné úspechy i neúspechy, podobné problémy a starosti. Z uvedeného vidno, že sa v nej vykonalo pomerne hodne dobrej práce, ale že sa dnes nemožno s ňou uspokojovať. Doterajším výskumom zistená a riešená otázka pôvodu východoslovenských nárečí zdôraznila ich významné postavenie nielen v rámci slovenského jazyka, ale podčiarkla aj ich vzťah k susedným slovanským jazykom, najmä k jazyku poľskému a ukrajinskému. Východná slovenčina tvorí takto most od strednej slovenčiny, resp. od západoslovenskej skupiny k východoslovenskej alebo aj od južnej československej časti západoslovenskej jazykovej skupiny ku severnejšie položenej ľachickej alebo poľskej skupine. I keď už mnohé stránky tejto problematiky boli dosiaľ viac alebo menej úspešne a preukazne riešené a doriešené, je tu ešte mnoho roboty s podrobnejším osvetlením jednotlivých otázok. Takýchto nedoriešených alebo málo riešených otázok je vzhľadom na životaschopné východoslovenské nárečia mnoho v každom ohľade. Preto je treba organizovane prikráčať k ich ďalšiemu výskumu a spracovaniu. Preto si dovoľujeme vytýčiť pre ďalšie úspešné bádanie v oblasti východoslovenských nárečí a východoslovenskej dialektológie nasledovné úlohy. Sú to perspektívne tieto úlohy:

- naďalej pokračovať vo všestrannom intenzívnom terénnom výskume východoslovenských nárečí s použitím najmodernejších metód výskumu a najmä zapisovania nárečí magnetofónom, diktafónom atď.;
- vymedziť podrobne a presne oblasť východoslovenských nárečí v súčasnej dobe;
- určiť presnejšie počet obcí, v ktorých sa po východoslovensky hovorí, ako aj počet hovoriacich týmito nárečiami;
- podrobne členiť a charakterizovať východoslovenské nárečia;
- podrobne študovať, popisovať a analyzovať nárečie jednotlivých obcí, skupín, dolín, bývalých stolíc v pláne hláskoslovnom alebo fonetickom a fonologickom, tvaroslovnom či morfológickom (skloňovanie, časovanie a stupňovanie), slovotvornom či derivačnom, vetoslovnom či syntaktickom, slovníkovom alebo lexikálnom a v pláne frazeologickom

viae 1806—1808, 94 a najmä 134—6, kde podáva členenie a stručnú jazykovú charakteristiku všetkých gemerských nárečí.

²² Cit. d. s. VIII—IX, kde zo Spiša a Šariša uvádza *dzzyw* (miesto *dzif*, ale najviac *čudo*), *buł* ap.

²³ P. J. Šafárik vo viacerých listoch k priateľom J. Kollárovi (pozri napr. *Pisní světských* a *Dopisy P. J. Šafárika* v Čas. Ces. Musee 1873, alebo aj titulný list cit. *Pisní světských* z r. 1823, kde stojí: „*Sebrané a vydané od Pavla Jozefa Šaffárika, Jana Blahoslava a jiných*“).

²⁴ Porov. zmienku Šafárikovu vo viacerých osobných listoch.

²⁵ Pozri v *Zábavníku Břetislavskom* z r. 1842—3 alebo Štiavnickom z r. 1843.

²⁶ Pozri cit. dielo s. 140—143, kde je ten istý dodaný text v nárečí Spiš. Podhradia, Levoče, Gaboltova, Prešova a Sniny.

²⁷ Frant. Pastrnek, *Študovanie slovenčiny*, SP XIII, 1893, 175—178.

²⁸ Tamže, roč. XIII, 1893, 243, 309 (Mišík), roč. 1895, 255 (J. Pospech) a s. 440 (J. Kello).

²⁹ Podľa Mišíkových zpráv mohol už v roč. XIII, 1893, podať *Krátky rozbor nářečí spišsko-slovenského* na s. 428—434.

³⁰ Porov., čo o tom hovorí autor v cit. diele s. 3—8 a 13—14. Na jar 1895 bol kratší čas v okolí Užhorodu a v meste skúmal nárečie Falkušoviec u seminaristu Júliusa Pajkossyho a Dúbravky u gymnazistu Jána Nováka, pričom obaja boli synmi kňazov. Nárečie Korumle študoval u sedliackeho synka Mikuláša Moniča z Korumle (*Weitere Studien*, s. 5).

³¹ Porov. cit. dielo *Slováci a ich reč*, s. 238—240, kde v poznámke pod čiarou podrobne vysvetľuje, že nárečia študoval oddávna, že v r. 1892 zbieral nárečový materiál vo Veľkom Šariši, potom študoval 3 mesiace r. 1898 na slovensko-ukrajinskej hranici a r. 1900 6 mesiacov na strednom Slovensku. Vtedy sa rozhodol, že slovenské nárečia preštuduje, preskúma sám, bez pomoci iných osôb, a to objektívne, aj keď sú podmienky nepriaznivé.

³² Porov. v cit. príspevkoch na pokračovanie *Študovanie slovenčiny* SP XIII, 1893, 177 a 237, potom aj roč. XVI, 1896, 433, kde hovorí: „*abych sestavil spolehlivý popis celé lidové řeči slovenské*“.

³³ Porov. tamže, roč. XV, 1895, kde žiada zprávy zo šarišských (s. 121), zemplinských a abovských nárečí, z ktorých nemal ešte ani riadok (440).

³⁴ Cit. dielo *Studien* s. 3—8 a najmä cit. dielo *Weitere Studien* s. 3—4 a najmä s. 100—104, kde vyslovil tézu o výbojnosti východnej slovenčiny voči ukrajinčine.

³⁵ Cit. dielo *Slováci a ich reč*, s. 238—240, najmä s. 239 (pod čiarou).

³⁶ Porov. už cit. poznámku, z ktorej vyplýva, že najprv začal vyplňovať Pastrnkov dotazník zo svojho rodiska a Veľ. Šariša, ale pozri potom aj pomenovanie cit. diela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, kde sa uvádza, že je to I. čiastka s názvom *Východoslovenské nárečie*.

³⁷ Porov. V. Vážný, *Slovenský jazyk*. O prvých výsledkoch zbierania nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou, SP XXXVIII, 1922, 99—101 alebo aj v štúdiu *O počátkách jazykového zeměpisu na Slovensku*, Sborník Matice slovenskej (SMS) VII, 1929, 134—144, najmä však s. 137—144, kde hovorí, že z celkového počtu vyplnených dotazníkov z 826 miest pripadá na Spiš 31, na Šariš 27, na Abov 39 a na Zemplín 48 obcí (odpovedí).

³⁸ Pozri V. Vážný v cit. stati *O prvých výsledkoch zbierania nárečového materiálu na Slovensku*, SP XXXIV, 1922, 99 n.

³⁹ Vyplýva to zo série jeho príspevkov o šarištine, ktorú začal skúmať ako vysokoškôlak aj pre štátnu prácu. Pozri nižšie.

⁴⁰ Vyplýva to z jeho dlhšej štúdie o košickom nárečí, Almanach Literárneho odboru Matice slovenskej v Košiciach 1928, 128—167.

⁴¹ Pozri jeho nižšie uvádzané práce, ale v tejto súvislosti najmä jeho zprávy o výsledkoch výskumu nárečí v Spiši v časopise *Carpatica* 1936, Zprávy členů dialekt-

tolgické komise Učené společnosti Šafaříkovy o studiu slovenských nářečí v letech 1933—1935, 227(71)—236(80) a podobne aj v roč. 1939 A, 197—203.

⁴² Jeho zpráva v cit. Carpatičách 1939 A, 204—210.

⁴³ Pozri jeho početné príspevky *Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny?* SR IX 1941/42, 48—58, 159—169, 209—215, 276—281, 306—310, a najmä prácu *K otázke pôvodu východoslovenských nářečí*, Martin 1944.

⁴⁴ Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied a umení, *Dotazník pre výskum slovenských nářečí* (*Atlas slovenského jazyka*). Zostavil univ. prof. dr. Eugen Pauliny a dr. Jozef Štolc, riaditeľ JÚ SAVU, Bratislava 1947, strán 100, počet hesiel 749.

⁴⁵ Porov. napr. jeho nářečovú monografiu *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*, Bratislava SAV 1954, Úvod s. 5.

⁴⁶ Porovnaj jeho početné príspevky nižšie.

⁴⁷ Pozri napr. v stati *O práci katedry v Sborníku Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove*, II. časť Slovenský jazyk a literatúra 1958, 176, alebo aj častejšie zprávy v Prešovskom vysokoškolskáku z rokov 1958—1964.

⁴⁸ Porov. napr. kratšie príspevky ako: *Poznáte východnú slovenčinu* od Hg(Halaga), Svojina I, 1946—47, 38—39 a ďal., M. Hagovská *Zákon ľubozvučnosti vo východnej slovenčine*, tamže a ďalšie 136—9.

⁴⁹ Dr. Jozef Liška, *Úlohy a cesty východoslovenskej jazykovedy*, Svojina I, 1946—7, 83—87.

⁵⁰ Pozri naostatok o tomto v slovenčine Jazykovedné štúdie VII, Spisovný jazyk, Bratislava 1963, v referáte dr. A. Habovštiaka, *Spisovná slovenčina a nárečie*, s. 200—212 a diskusia k tomu na s. 222—234.

⁵¹ Tamže, najmä v diskusnom príspevku P. Ondrusa, s. 227.

⁵² Tamže na viacerých miestach, najmä u Havránka, str. 223, problematika vzniku hovorovej reči v mestách a priemyslových centrách interferenciou v ref. J. Béliča, str. 212—222.

⁵³ Porov. napr. V. Vážný, *Nárečie slovenská*, Jazyk 3, Čsl. vlastivěda 193, 301 nasl.

⁵⁴ Pozri starší stav u Czambla, cit. d. *Slovenská reč*, 63—4, alebo novšie Jozef Štolc, *Didaktické členenie spišských nářečí*, Linguistica slovacca I/II, 1939/40, 191—206.

⁵⁵ Pozri v c. d. Czamblovom, s. 75—8, kde sa podrobne uvádza každá ukrajinská (vtedy ruská, rusniacka) obec.

⁵⁶ Pozri cit. dielo Czamblovo, s. 59, 61 a 87.

⁵⁷ Pozri tamže.

⁵⁸ Pozri tamže, s. 75—8.

⁵⁹ Podrobne vypočítava na východnom Slovensku okolo r. 1900 S. Czambel v cit. diele všetky slovenské, ukrajinské, goralské (poľské) a maďarské obce na s. 53—87. V staršej dobe sa udávala národnostná hranica len zhruba, približne. Tak napr. P. J. Šafařík v c. d. *Dejiny* z r. 1826, s. 361, hovorí ešte len o tom, že Slováci bývajú v tých a tých župách, ale hranicu neudáva. V c. d. *Slovanský národopis* z r. 1842, s. 97, podáva hranicu rozšírenia slovenčiny, z ktorej na východnú slovenčinu pripadá čiara idúca od Rožňavy cez „Uhornou, Moldavu do Košic; odtud se spouští k jihu okolo Hanisky, vrací se na sever do hory Ronavy nad Ruskovem, a opět se spouští k jihu korytem Ronavy až po Újhel (dnes Nové Mesto pod Siatrom); odtud přeskačuje až ku břehu Bodrogu mezi Šárýšským Potokem a Zemnem (Zemlinem — dnes Zemplinom), vrací se mimo Baranče přes Hardiči na sever k oustí Ternavy do Ondavy, kdež do hranic nářečí maloruského (dnes ukrajinského), od nichž jsme vyšli, upadá“ a ktorú vedie „od oustí Ternavy v Ondavu do Pivničné na Popradu“, od ktorej vedie až do Podvysokej na Orave hranicu Goralov, čo prirodzene nezodpovedá skutočnosti, pretože spišskí a oravskí Gorali sú od seba odtrhnutí širokým pásom liptovských Slovákov. Šafařík tu udáva aj hranicu s Maďarmi zhruba čiarou „od Prešpurka (dnes Bratislava) až do oustí Ternavy v Ondavu v Zemenské stolici, s malou přítrží (dnes: trhlinou) v jižních končinách stolice Spišské a severních Abaujvárské, kdež Němci mezi Slováky sídlící s Maďary se stýkají“. Pri tom „osady cizojazyčnická, a sice německé „nacházda“ ve Spišské celé pásmo měst a vesnic od Gřazdy (dnes Hniezdne

pri Starej Lubovni) a *Lubovné až do stolice Abaujvárskej, medzi nimiž dvě kráľovská a šestnácť tak jmenovaných Spišských měst* (Kežmarok, Levoče, N. Ves, Smolník, Hnilec atd.), v *Abaujvárskej Vyšni i Nižni Mecenazfj*". Sú tu teda aj zrejme omyly, nepresnosti. Spomenutý A. V. Šembera v c. d. *Základové dialektologie* čsl. 1864, 1, určuje územie „*řeči československé*“, ktorej východnú hranicu, vzťahujúcu sa teda na našu oblasť východnej slovenčiny, vedie „*Oravou po Tatrách k Bardejovu, Uhváru (asi dnes Užgorod, Užhorod) a Humennému, dáte okolo Košic k Rimauské Sobotě*“. Ďalej pri opisovaní „*III. Podřeči východního*“ na s. 77 píše už len, že „*toto podřeči rozšířeno jest ve Spiši, Šariši a ve stolici Zemenské a Abaujvárské*“. — Czamblova podrobnú hranicu prevzal aj L. Niederle v diele *Uherští Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900, Praha 1903*. Tu preberá národnostné pomery podľa stolíc a uvádza ich v poradí: „*Stolice Abauj-Torňanská*“, s. 70—73, „*Stolice zemplínska*“, 73—83, „*Stolice užhorodská*“, 84—87, „*Stolice spišská*“, 87—89, „*Stolice šaryšská*“, 96—108. Názoorne to vidno aj na mapkách vzadu diela a na piatich farebných mapkách z oblasti východného Slovenska. Niederle prijal Czamblova opravu podľa skutočnosti v stati *Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách, Věstník Národopis. Musea Českoslov. II, 1906, 1—3*. — Otázky Slovákov, Maďarov, Ukrajincov a Poliakov na Slovensku, a tak aj na východnom Slovensku rieši podľa úradných štatistik s poznámkami o súčasnom stave najmä ruský učenc A. Petrov v dielach *Národopisná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773, Praha 1924* alebo *Přispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII.—XIX. století, Praha 1928* a prehľad s hodnotením starších maďarských (uhorských) diel a štatistik ako M. Korabinského (rodom z Prešova) *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn, Pressburg 1786*, Fényes Elek, *Magyarországának s hozzá kapcsoló tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben I—VI, Pest 1836—1840*, K. von Czoernig, *Etnographische Karte der österreichischen Monarchie, Wien 1855*, ten istý, *Die Vertheilung der Völkerstämme und deren Gruppen in der österreichischen Monarchie (Sprachgränzen und Sprachinseln), Wien 1861*, V. Hornyánsky, *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn, Pest 1864*, Dr. Ad. Ficker, *Die Völkerstämme der österreichisch-ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inseln, Wien 1869* — najmä podrobný opis rečovej hranice v úseku abauj—turniansko—zemplínskom a užhorodskom s podrobnými farebnými mapami podal prof. dr. Branislav Varsik v diele *Národnostná hranica slovensko—maďarská v ostatných dvoch storočiach, SUS Bratislava 1940*. — Len hranicou slovensko—ukrajinskou sa v starších časoch zaoberali Holovackij, *Rozprava o jazyce južnoruskom i jeho narečijach 1849*, Karpatskaja Rus (úvod k jeho vydaniu Narodnyje pesni halickoj i uhorskoj Rusi, 1878, tak isto aj I. Kočubinskij, *Zahraničnýj očet o zaňatijach Slavjanskimi narečijami* v *Zapiskach Novgorod, universit., roč. XX, 1876*, alebo aj V. Hnatjuk v diele *Rusini prjašivskoj eparchii a ich govori* v *Zapis. Nauk. tovar. im. Ševčenko, 1900* a v stati *Sloujaki či Rusini*, tamže, roč. XVII. Potom sa otázku zaoberal aj S. Tomašivskij v práci *Etnografična karta uhorskoj Rusi* v Lamanského sborniku *Stati po slavjanovedeniju III, Petrohrad 1910*, s. 178—269. — Po Czamblove podobne osobne v teréne zisťoval túto hranicu na samom východe Čech Ján Húsek a v diele *Národopisná hranice mezi Slováký a Karpatorusy, Bratislava 1925*, kap. I. Z dějin osazení vých. Slovenska a Podkarpát. Rusi, s. 19—42. — Len otázkou neslovenského obyvateľstva na Spiši sa zaoberal Št. Mišík v stati *Spišskí Poliáci, SP XXIII, 1903*, 373—5, *Národopisné pomery na území Spiša dľa najnovšieho krajinského popisu*, tamže, 418—420 a *Ešte dakoľko slov k „Národopisnej mape uhorských Slovákov“*, tamže, 477—9. Literatúry je teda hodne. Teraz bude treba zistiť dnešný stav.

⁶⁰ Pozri o tom v cit. diele Czamblovom s. 60.

⁶¹ Porov. napr. celkom krátku zprávu o tom z hľadiska jazyka Pače Zdz. Stieber, *Wies ruska v Gemerzie, SMS XVIII, 1940, 151*.

⁶² Pozri aj v cit. Czamblovom spise s. 30, 57, najmä 63 n.

⁶³ Porov. cit. d. Czamblovo s. 59 a 87.

⁶⁴ Porov. cit. prácu J. Štolca, *Dialektické členenie spišských nárečí*, najmä s. 192—194.

⁶⁵ Porov. tamže, najmä s. 192, 193 a 199, inak Vernár na mape v cit. diele L. Niederleho atď.

⁶⁶ Pozri aj v cit. diele Czamblovom, kde sa o tom podrobne hovorí na s. 62, Príomenuť 2 alebo aj v štúdií J. Enderle, *Príspevky k jazykovej a národnostnej charakteristike spiško-gemerského pomedzia*, cit. Carpatia 1939, 188—196.

⁶⁷ Porov. napr. štúdiu Š. Tóbiak, *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská*. Východoslovenské jazykové prvky v nárečiach gemerských, Sborník Matice slovenskej (SMS) XV, 1937, 104—130.

⁶⁸ Porov. napr. v poznámke čís. 59, kde sa cituje už Šafárik z r. 1842 (*Slov. národopis* 97), potom v cit. národopisných starších dielach tiež v tej istej poznámke uvedených, ďalej aj v cit. diele Šemberu *Základové* s. 62, podrobne najmä v cit. d. Czamblovom na s. 57, 58—9, 10—5 atď.

⁶⁹ Porov. najmä Czambel, c. d. 59 a 87.

⁷⁰ Czambel v c. d. na s. 56 hovorí, že na východnom Slovensku žije v 679 obciach spolu 587 000 Slovákov podľa úradnej štatistiky z r. 1900, ktorá, ako je všeobecne dobre známe, nebola spofahlivá, takže i počty sú skreslené, nespoľahlivé.

⁷¹ Porov. o tom napr. cit. príspevky *Študovanie slovenčiny* od Fr. Pastrnka, kde v roč. SP XV, 1895, 255 a 400 uvádza, že cez redakciu Amerikánsko-Slovenských Novín dostal od amerického východniara Michaliska jednu rozprávku v nárečí spišskom a v staršej literatúre sa písalo málo. Pozri viac, podrobne až v diele K. Čulen, *Dejiny Slovákov v Amerike* 1942, 41—62, a J. Svetoň, *Slováci v zahraničí*, Bratislava 1942, potom menšie články v časopise Slovenská liga z rokov 1922—1944, potom najnovšie v štúdií Lad. Tajták, *Východoslovenské vystahovalectvo do prvej svetovej vojny*, Nové obzory 3, 196, 221—247. Podľa toho sa v r. 1880—1910 vysťahovalo zo Šarišskej župy 79 182 Východoslovákov (s. 234), z Abova 34 444 (s. 235), zo Spiša 33 326 (s. 237) a zo Zemplína 42 328 (s. 237), celkove v r. 1881—1913 zo 796 413 obyvateľov vých. Slovenska sa vysťahovalo 348 616 (s. 240), a to na 99,7 % do Ameriky (s. 246).

⁷² Porov. už v cit. spise *Pisně* 1823, XII, v cit. Šafárikových *Dejinách* 364 a *Slovan. národopise* 97—9, ďalej vo všetkých starších národopisných spisoch, citovaných tu v poznámke 59, ďalej v cit. diele Czamblovom 60—1. Z novej dialektologickej literatúry pozri najmä obsiahle dielo J. Štöle, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava 1949, kde v kap. Hf b popisuje *Nárečie východoslovenského typu v severových. Maďarsku* na s. 394—430.

⁷³ Porov. už u Kollára cit. *Pisně* X, Šafárika *Dejiny* 364 a *Slovanský národopis* 97—9, Czambla 62—3.

⁷⁴ Porov. cit. slovník I. str. VIII.

⁷⁵ Porov. Kollár cit. *Pisně* s. VIII—IXX a to isté v cit. Hlasoch s. 103.

⁷⁶ Pozri jeho *Epigenes Slovenicus, Leutschoviae* 1847, kde na s. 14 uvádza tiež ako nárečie slovenčiny „*polono-slovenica*“ a „*russico-slovenica*“, ale na s. 17 poľsko-slovenské nárečie nachádza v stolici Šarišskej, Spišskej, čiastočne aj Zemplínskej, ale rusko-slovenské (píše tu už: russino-slovenicam) v stolici Gemerskej (okrem Malého Hontu), teda už celkom odlišne aj od Šafárika a v ďalšom uvádza napr. hneď na s. 17 z poľsko-slovenského a teda vlastne jediného jemu známeho východoslovenského nárečia hneď napr. množstvo tvarov a slov, ako sú *peic* (správne *pejc*), *pamec*, *hača*, *vežq* (spr. *tureň*), *vidzu* (nie je všade), *vžac* (je aj *vžac*), *vazac* (správ. má byť *vjazac*), *něda* (správ. prepísané *něda*), *vira*, *lepše i lepšo* (správ. *lepše*), *čarny(-ni)*, *dobre* (př.), *kuň*, *dobrego* (oho), *ruku* (instr.), *dal*, *vidzel* a na s. 18 ešte: *bil*, *bul*, *ucik*, *padnul* (et ól nesprávne), *krasny-šumny* — správne (len šumni), *co*, *budzece*, koncovka dat.-lok. sg. od noha, mucha, ruka: *ze(že)*, *se(še)*, *ce(če)* správne len *nóze*, *míse*, *matce* (viac *maceri*, ale *ruce* — nie — *če*), *še* (správ., ale popri *še*), *ce*, *žem* (alebo i *žem*), *hněm*, *chodzim*, *zeml. chodzu* (správne), *stavim*, *volam*. Zo stĺpca popri tomto pod názvom „*russinoslovenice*“ (ruskoslovenský) uvádzaných podôb tých

istých slov skutočne vyplýva, že Hodža ňou myslí gemerské nárečie, pravda, často z rôznych oblastí Gemera bez lokalizovania. Aj ďalej v celom spise uvádza mnoho ďalších pomerne správnych slov a dokladov z východnej slovenčiny („*polonoslovenice*“ ap.). Tak podáva veci aj v druhom spise, vo Větine o slovenčině z r. 1848, kde na s. 14 uvádza za b) „*poľsko-slovenskuo*“ a c) „*rusko-slovenskuo*“ podnárečia „*novoslovenčiny*“ a len z nárečových ukážok na strane 19 vidno, že b) je východoslovenské nárečie (najpravdepodobnejšie zemplínske), ale c) je zrejme stredogemerské nárečie, pravda, hodne zmiešané prvkami z iných gemerských nárečí. Tak isto aj na strane 59 v § 27 vidno, že „c) Ruskoslovenskuo podnárečia slovenčiny... prepletenu i niektorými formami ilyrčiny, jako k pr. v slovesách na mo: nesemo, vidimo a j.“, že ide o gemerčinu, a nie už o kollárovskú a šafárikovskú zemplínčinu. Celá východná slovenčina mu je „b) Polskoslovenskuo podnárečia slovenčiny“, pričom „Niečo máličko odchodne hovoria ním i Slováci v Zemplínskej a v Abaujvárskej stolici, takrečení Sotáci“ a hneď uvádza ako ukážku omylom z kalvínskeho kancionála z r. 1752. Jeho reč však je len v základe východozemplínske nárečie, nie však sotáčtina, ktorá vyzerať humenk inakšie a ktorou hovoria v okolí Uďavského, Papína a Belej na Ciroche pri Humennom.

⁷⁷ Porov. jeho *Grammatica Linguae Slovenicae, collatae cum proxime cognatae Bohemicae*, Schemnicii 1850. V ďalšom sa drží Hodžu a na celom východe nachádza len *poľsko-slovenské* nárečie, zatiaľ čo *rusínsko-slovenské* len v Gemeri (okrem Malého Hontu), s. III.

⁷⁸ Pozri cit. Dejiny 364. V cit. *Slov. národopise* z r. 1842, 100, hovorí len toľko, že sa slovenčina rozdrobila na množstvo „*různořečí*“ a ďalej dodáva: „*Z těchto vytkneme zde zejména jen jedno, ponášející se na řeč polskou, ve stolici Spišské, Šaryšské, Abaujvárské, Zemenské*“, pričom na ďalšej strane ho takto charakterizuje: 1. „*šepřavé souhlásky č, š, ž, nežůsledně užívané (zmýllila ho nejednotnosť vých. slovenčiny, v ktorej š, ž je na najväčšej oblasti aj dnes, zatiaľ čo tvrdé š, ž je na menšej oblasti, najmä na Spiši okolo Hornádu severnejšom a v Abave): v leše (je aj v leše inde), kačmar, čo (je viac co), nakošim (je aj nakošim), kedz (vlastne kec popri ket), býš (malo byť bi, bi si ap.), dže (malo byť dze — lebo dže vlastne dže je len v goralčine); 2. c, dt místo t, d: pojdzece, budzece (budete); 3. h místo ch: hyba, dyhac (je tak len menej popri ch na väčšej oblasti); 4. hrubé t: jablůčko, mladosc, spadla, podała (všetko celkom nemožné tvary — všade je t); 5. ukládavé e, o, u, a: serce, žoltý, puňny, barzo*“ (správne len: *šerco* či *šerco*, inde *žolti*, *puňni* (i *puľen*), *bardzo*).

⁷⁹ Šafárik ich spomína viackrát v listoch J. Kollárovi, kde ich jednoznačne vyhlasuje za slovenskú reč (nárečie). V cit. *Dejinách*, s. 364, ich charakterizuje ako jeden druh *poľsko-slovenskej variácie* (nárečia) slovenčiny, v pravopise maďarizujúci. Podľa toho teda aj Šafárik myslí na spisovnú reč východoslovenských kalvínov z polovice 18. stor., ako M. M. Hodža neskoršie iste podľa neho (pozri pozn. 76 vyššie).

⁸⁰ Porov. cit. dielo Základové dialektol. českoslov. 77—9.

⁸¹ Porov. o tom SP XIII, 1893, 428—434.

⁸² Porov. cit. dielo Slovenská reč, najmä kap. II. *Z nárečoslovía. Ako sa rôzni východoslovenské nárečie*, s. 115—178.

⁸³ Tamže, s. 116—120.

⁸⁴ Tamže, s. 120—121.

⁸⁵ Tamže, s. 122.

⁸⁶ Tamže, s. 122—4.

⁸⁷ Tamže, s. 124—126.

⁸⁸ Cit. syntetická štúdia *Náreči slovenská* v Čsl. vlastivede 3, str. 301—6.

⁸⁹ Cit. štúdia *Dialektické členenie spišských nárečí*, *Linguistica slovacica* I/II, 1939/1940, 191—207 (aj prehľadná mapka).

⁹⁰ *Nárečový svojráz východného Slovenska*, *Almanach východného Slovenska* 1848—1948. Zostavili dr. Em. Dolinka a I. Vindiš, Košice 1948, 162—169, najmä s. 168—169.

^{90a} Zdz. Stieber, *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich*, Warszawa 1956, s. 71—73.

^{90b} P. Ondrus, *Prehľad slovenskej dialektológie*, Bratislava 1961 (skriptá), s. 21—32.

⁹¹ *Východoslovenské nárečia*, Vlastivedný časopis 3, 1962, 109—114.

⁹² Cit. d. VIII—IX a Hlasové 103.

⁹³ Cit. d. *Dejiny* 363 a *Slovenský národopis* 100.

⁹⁴ Cit. d. *Epigenes* 14 nasl. a *Větin* 59.

⁹⁵ Cit. d. *Grammatica* III.

⁹⁶ Cit. d. *Základové* 77—78.

⁹⁷ *Dejiny literatúry slovenskej*, vyd. z r. 1890, Vstup.

⁹⁸ Cit. d. *Slovenská reč* 29 nasl.

⁹⁹ Tamže, 28, 117 a nasl. často.

¹⁰⁰ *Osudy a deje Slovákov v Uhorsku*, Letopis Matice slov. X, 1873.

¹⁰¹ Cit. dielo 29, 117 a inde často.

¹⁰² Porov. jeho cit. práce, najmä štúdiu *Zum Kleinrussischen in Ungarn*, Afs1Ph XVIII, 1895, 321—416 a roč. XXI, 1899, 1—21 a *Aus der ungarischen Slavenwelt*, ib. XXII, 1899, 49—61 a potom v knihe *Weitere Studien*, s. 100—4.

¹⁰³ V cit. diele často, ale najmä na s. 29 a 30.

¹⁰⁴ Pozri nižšie pri popise. Sem spadá najmä príspevok *Jeszczce o dialektie wschodniosłowackim*, *Lud slowiański* 2, 1930, 32—41, *Nochmals über das Ostslowakische*, *ib.* 1931, 38—41, *Ze studjów nad gwarami wschodniosłowackimi*, *Lud slow.* III, 1933, 140—151, *Z historycznych zagadnień dialektu wschodniosłowackiego*, Kraków 1935, strán 15; *Geneza gwar wschodniosłowackich*, SMS XIV, 1936, 221—3.

¹⁰⁵ Problém pôvodu východoslov. nárečí, *Svojina* IV, 1950, 57—71.

¹⁰⁶ Pôvod východoslovenských nárečí, časopis Bratislava IX, 1935, 51—89.

^{106a} I. Kotulič, *K otázke tzv. „polonizmov“ vo východnej slovenčine*. Príspevok k otázke genézy východoslovenských nárečí. Jazykovedný časopis XIV, 1963, 30—40.

¹⁰⁷ *Zum Ostslowakischen*, *Slavia* IX, 1930, 1—18 a *Abermals zum Ostslowakischen*, *Slavia* X, 1931, 685—693.

¹⁰⁸ *K otázke pôvodu východoslovenských nárečí*, Martin 1944.

¹⁰⁹ Cit. dielo *Slovenská reč* častejšie.

¹¹⁰ Cit. práca *Ze studjów nad gwarami słowackimi południowego Spisza*, *Lud Slowiański* I, 1929—1930, A 61—138, ale najmä 61, 117—135.

¹¹¹ Cit. práca *K otázke pôvodu a ešte v cit. článku Nářečový svojráz východ. Slovenska* 162—164.

¹¹² *Miesto východoslovenčiny v rodine slovanských jazykov*, *Svojina* II, 1948, 43—46, 97—101, 186—190.

¹¹³ Porov. cit. práce pod 59.

¹¹⁴ Porov. pod 11—12.

¹¹⁵ Porov. pod 107.

¹¹⁶ Porov. tu pod 106.

¹¹⁷ Porov. tu pod 108.

¹¹⁸ Porov. tu pod 110.

¹¹⁹ Porov. *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko—východoslovenská*. *Východoslovenské jazykové prvky v nárečiach gemerských*, SMS XV, 1937, 104—130.

¹²⁰ Cit. práca *Nářečí slovenská*.

¹²¹ Porov. najmä štúdie: *Die Stellung des Ostslowakischen innerhalb des Tschechoslowakischen*, *Škultýtyho sborník*, Martin 1933, 561—570 alebo pomer k poľštine v štúdií *Ostslowakisch und Lachisch*, SMS XIII, 1935, 52—60.

¹²² Porov. tu pod 7.

¹²³ Porov. tu pod 110.

¹²⁴ Porov. článok *Przyczynek do dialektologii Zemplína*, SMS XIII, 1935, 60—3.

¹²⁵ Porov. *Gwary okolicy Bardijowa*, I, SMS XIV, 1936, 98—108.

¹²⁶ Porov. *Gwary okolicy Bardijowa* II, SMS XV, 1937, 104—110.

- ¹²⁷ Porov. článok *Gwara Stropkova w Zemplinie*, SMS XVI/XVII, 1938/39, 30—1.
- ¹²⁸ Porov. obsažnú štúdiu *Přispěvek k bližšímu poznání nářečí lučivňanského*, časopis Bratislava VI, 1932, 467—489.
- ¹²⁹ Porov. článok *Přispěvek k jazykové charakteristice Plavnice*, SMS XIII, 1935, 73—88.
- ¹³⁰ *Nářečí severozápadního Šariše*, SMS XVI/XVII, 1938/39, 35—49.
- ¹³¹ Porov. obsažnú štúdiu *Zo šarišského hláskoslovía, Škultútyho sborník*, Martin 1933, 499—560, ako aj ďalšie: *Zo šarišského tvaroslovía, I. Skloňovanie podstat. mien*, SMS XII, 1934, 63—72; *Zo šarišského skloňovania zámenného*, SMS XV, 1937, 72—74; *Zo šarišského časovania*, SMS XIV, 87—97; *Zo šarišského skloňovania a stupňovania príd. mien a čísloviek*, SMS XVI/XVII, 1938/39, 32—34.
- ¹³² Porov. cit. štúdiu pod 40 a 90.
- ¹³³ *Nářečí Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*, Bratislava 1953, 247.
- ¹³⁴ Porov. štúdie *Ku charakteristike nářečia juhozápadného Šariša*, Jazykovedný časopis XIII, 1962, 156—172.
- ¹³⁵ Porov. jeho štúdiu *Dva zjavy v sotáckej morfológii*, Carpatica I A 2, Praha 1939, 210—223.
- ¹³⁶ Pozri jeho štúdiu *Kapitoly zo štúdia sotáckeho nářečia*, Almanach Zemplína, Michalovce 1958, 167—186, potom aj štúdiu v tomto ročníku Nových ozorov.
- ¹³⁷ Porov. jeho štúdie: *Niekoľko poznámok k práci Z. Stiebra: Ze studjów nad gwarami południowego Spisza*, časopis Bratislava VIII, 1934, 108—112; *Niektoré zvláštnosti spišských slovies*, tamže IX, 1935, 379—388; *Zmena o v u a ie v i v nářečí spišskom I*, SMS XV, 1937, 75—96; *Zmeny o v u a ie v i v nářečí spišskom II*, SMS XVI—XVII, 1938—39, 50—76; *Slabičné r, l na pomedzi stredoslovensko—východoslovenskom*, Jazyk. sborník SAVU I—II, 1946, 317—389.
- ¹³⁸ Porov. štúdie: *Tvorenie a význam východoslovenských podstatných mien*, Svojina III, 1949, 37—40, 149—152; 182—186.
- ¹³⁹ *Tvorenie a význam východoslov. prídavných mien*, Svojina IV, 1950, 31—37.
- ¹⁴⁰ *Tvorenie a význam východoslov. slovies*, Svojina IV, 1950, 90—93.
- ¹⁴¹ Porov. štúdiu: *Geografické rozšírenie zmeny ch v h vo východoslovenských nářečiach*, JČ, XIV, 1963, 162—165.
- ¹⁴² Porov. cit. dielo Slovenská reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov, I. čiastka: *Východoslovenské nářečia*, Martin 1906, strán 624, z toho: A. Všeobecné vedomosti, s. 5—208, s podkapitolou I. Z miestopisu a z národopisu, s. 5—114, II. Z nárečoslovía (teda vlastná nárečová monografia), s. 115—178, III. Výbojná sila východoslov. nářečia, 178—186, IV. Východoslovenské nářeče spisovnou rečou, 186—191, V. Doterajšie žriedla východoslov. nářečia, 192—204, VI. O pravopise osnov a iného materiálu rečového, 205—208, B. Rečové ukážky (209—476), I. Ukážky východoslov. nářečia, a) Osnovy východoslov. nářečia samosvojho, 209—356, Spišská stolica (16 obcí), 209—252, Šarišská stolica (15 obcí) 253—333, Abaujská stolica (7 obcí) 334—356; b) Osnovy východoslov. nářečia pomiešaného: 1. Podrečie zemplínsko-ungské 357—427, Zemplínska stolica (12 obcí) 357—390, Ungská stolica (7 obcí) 391—426; 2. Podrečie lučivňanske 427—449 (6 obcí); II. Ukážky susediacich s východoslov. rečou inoslovenských nářečí. a) Osnovy poľské, Z obcí slovenskej reči najbližších (4 obce) 449—458, b) Z obďaleč (1 obec) 459; c) Osnovy ruské, Z obcí so slovenskými obcami bezprostredne susedných (5 obcí), 459—472; Z obďaleč (1 obec) 473; c) Slovníkové svojskosti, 477—624 (dovedna asi 4500 slov na 143 stranách).
- ¹⁴³ Dr. Ferd. Buřfa, *Nářečí Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*, Bratislava SAV 1953, strán 247 (Úvod 5—17, Hláskoslovie 18—59, Kmeňoslovie 60—74, Tvaroslovie 75—110, Neobybné časti 111—115, Textové ukážky 116—128, Slovník 129—241, na 112 stranách asi 5500 slov).
- ¹⁴⁴ *Porovnávacía gramatika východoslovenského nářečia*, Príručka pre učiteľov. Matica slovenská 1940, strán 43.
- ¹⁴⁵ Porov. napr. jeho *Príspevky k dialektickému slovníku. Zo spišskej slovenčiny*, SP XVI, 1906, 360—366 (asi 400 slov z Hnilca). — Podobne aj I r e m s k ý, *Nářečové*

slová zo Spiša (z Markušoviec a okolia asi 70 slov), alebo Iremský, *Zriedkavé a málo známe slová II. Nárečové slová z Letanoviec na Spiši*, ČMSS IX, 1904, 48—52.

¹⁴⁶ Jozef K. Pospěch, *Nárečové slová z Niž. Šebeša*, Čas. Museál. slovenskej spoločnosti (ČMSS) XI, 1908, 40—42 (asi 40 nárečových slov).

¹⁴⁷ V cit. diele Slovenská reč, pozri pozn. 141 vyššie.

¹⁴⁸ Pozri tu v pozn. 142.

^{148a} Okrem *Ludových piesní zo Spiša* od Št. Mišíka z konca minulého storočia sú to najmä novšie: v monografii *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1956, 564—592, spolu 174 banických piesní; dr. F. Poloczek, *Slovenské ľudové piesne II*, 1952, 171—220, spolu 91 piesní z *Poproča* pri Moldave; zv. III, 1956, 349—460, spolu 172 piesní z *Bajerova* pri Prešove a str. 461—552, spolu 146 ľudových piesní z *Veľ. Zalužíc* pri Michalovciach; zv. IV., 1964, 236—362, spolu 161 piesní z *Batizoviec* pod Tatrami, pričom vždy sa udáva aj stručná jazyková charakteristika príslušného nárečia a slovník zvláštností nárečia. Tak aj v monografii E. Plíckovej, *Pozdišovskí hrnčiarri* z r. 1959, 84—89, spolu 11 ľudových piesní hrnčiarov.

^{148b} Najpodrobnejšie v diele Király P., *A keletszlovák nyelvjárás nyomatott emlékei*, Budapest 1953.

^{148c} V tom istom diele, alebo potom v štúdiu L. Tajták, *K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí*, *Nové obzory* 6, 1964, 43—58.

^{148d} V neúplnom zozname, ktorý vypracovalo prešovské pracovisko Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, je do 200 titulov.

¹⁴⁹ Pozri tu v pozn. 47.

¹⁵⁰ *Názvy hospodárskeho náradia v Brezovci*. ČMSS II, 1899, 8—9.

¹⁵¹ *Názvoslovie šepešské III. Názvy jedál* 86—87, ib. I, 1898 a *Názvy nápojov v Šebeši*, ib. IX, 1906, 43—44.

¹⁵² *Dačo z ľudového herbára na Hnilci*, ib. VIII, 1905, 90—92.

¹⁵³ *Z nárečových názvov rastlín v Dlhej Lúke v severnom Šariši*, *Jazykovedné štúdie SAV II*, *Dialektológia*, Bratislava 1957, 286—297.

¹⁵⁴ *Svadba v Kluknave na Spiši*, *Sborník Museál. slov. spoločnosti (SMSS)*, XV, 1910, 35—42; *Svadobné rečiovanky ľudové v Kluknave na Spiši* od Ign. Kojdu, ČMSS XIV, 1911, 34—38, *Krosná v Hrušove* (zemplinskom) a Lan, jeho spracovanie v Brezovici; *Mená výštokových ornamentov v Kluknave* (Iremský), ČMSS X, 1907, 83, 86.

¹⁵⁵ Slovenské a nemecké mená v spišských Tatrách, ČMSS II, 1899, 69—70.

¹⁵⁶ *Miestne mená na Spiši*, *Topografický príspevok od Št. Mišíka*, *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti II*, 1897, 213—225.

¹⁵⁷ Príspevky k miesto- a národopisu východných slovenských stolíc, ČMSS XI, 1908 (Obišovce), ib. XII, 1909 a ib. XIV, 1911, 12—13 (IX. Zlaté pri Bardejove), 39—41 (X. Veľká Brežnica v Zemplíne), J. Pospěch, *Slovenské názvy obcí v Šarišskej stolici*, ib. IX, 1906, 27—29.

^{157a} *Miestopisné názvy slovenské*, red. (G. Bartek), *Slovenský jazyk* 1940, 81—85, o Obišovciach na str. 82.

^{157b} S. Mazúr, *Vyšné a Nižné Mirkovce?* *Slovenská reč* IX, 1942, 259—260.

^{157c} J. Stanislav, *Bardejov — Bardijov*, *Slovenská reč* IX, 1942, 129—134; A. Jánošík, *K tvarom Bardejov — Bardijov*, tamže, 182—183; S. Mazúr, tamže, 65—72 a 114—121; Hg (O. Halaga), *Bardiov, Bardijov*, *Svojina I*, 1946—1947, 39—40.

^{157d} V. Polák, *Levoča*, *Slovenská reč* IX, 1942, 257—259.

^{157e} Hg (O. Halaga), *Sabinov či Sobinov*, *Svojina I*, 1946—1947, 70—72.

^{157f} Ten istý, *Sp. N. Ves či Ihlov?* Tamže, roč. II, 1948, 129.

^{157g} — tri — (J. Petrikovich), *Šebeš*, *Slovenská reč* XI, 1943—1944, 161—164.

^{157h} Ten istý, *Kelemeš*, tamže, 274—280.

^{157ch} J. Martinka, *Pôvod a význam mena rieky Hornád*, *Linguistica slovacica III*, 1941, 89—102 a J. Štolc, *O pôvode mena rieky Chornad (Hornád)*, *Jazykovedný sborník SAV V*, 1951, 152—166.

¹⁵⁸ Radoma, ČMSS IX, 1906, 26—27, alebo aj Nižný Slavkov, Hamborek, Štelbach ib. 39.

¹⁵⁹ Dzedzinky na Spiši, ČMSS V, 1902, 1—4, Miestne mená v Krížovej Vsi (Spiš), ČMSS IV, 1901, 97—98.

¹⁶⁰ Pozri tu s.

¹⁶¹ Pozri tu s.

¹⁶² Pozri cit. Větín, 19.

¹⁶³ Pozri s. 140—143, kde je ukážka zo Spiš. Podhradia, Levoče, Gaboltova, Prešova a Sniny.

¹⁶⁴ Porov. jeho Slovenské povesti zo Spišského Hnilca, SMSS XIV, 1909, 54—58 (1. povest'), XV, 1910, 127—136 (čís. 2—6), XIV, 1911, 3—37 —čís. 7—20) a ib. 81—97 (čís. 21—25), XVII, 1912, 3—21 (čís. 26—34), ib. 81—94 (čís. 35—42) a ib. XVIII, 1913, 3—37 (čís. 43—49). Povesti slov. ľudu na Spiši, menovite v Danišovciach a Odoríne (6 rozprávok), SMSS I, 1896, 84—89 a 159—175 (5 rozprávok). Niektoré ľudové povesti z Hnilca, ČMSS XII, 1909, 53—55.

¹⁶⁵ Porov. napr. Zlatý kľúč. Slovenská povest'. Nárečím spišským, ako ju vo Fillciach rozprávajú, SP XVIII, 1898, 684—689; Ptačá hlava a serco. Slov. povest'. Nárečím spišským, ako ju v Hnilčíku rozprávajú, SP XIX, 1899, 428—437; Uhliar svojho vlastného koňa kúpil, ČMSS V, 1902, 4 a Mišíkovu opravu nárečia rozprávky a prepis správne, ib. 40, Dva kmotrove (z Gánoviec vo Spiši), Nemožno každému vyhovieť, SMSS III, 1898, 58—59.

¹⁶⁶ Svadba v Kluknave na Spiši, SMSS XV, 1910, 35—42, Svadobné rečovanky ľudové v Kluknave na Spiši, ib. XIV, 1911, 34—38 a 81—86.

¹⁶⁷ Chudobný a bohatý človek, ČMSS VI, 1903, 84—85 (nárečím Hanušoviec v Šariši), Ukážky z nárečia šarišského, ib. XIV, 1911, 13—15.

¹⁶⁸ Ukážka podrečia v Tašoli v Ungu, SMSS VI, 1901, 74—76.

¹⁶⁹ Pozri pozn. 142.

¹⁷⁰ Pozri v cit. štúdií *Ze studjów nad gwarami południowego Spisza*, Lud Słowiański I, A, str. 90—93 z Kluknavy, 98—102 z Letanoviec; Gwarove teksty wschodniosłowackie, SMS XVIII, 1940, 106—110, a to 4 texty z Kalše a jeden z Niž. Šebastovej.

¹⁷¹ Na konci cit. statí *Zo šarišského hláskoslovía*, s. 540—550; Nárečové texty zo Zemplína, SMS XVIII, 1941, 11—120 (v oboch prípadoch najviac piesne).

¹⁷² Nárečové texty zo Spiša, SMS XVIII, 1940, 121—137, a to: z Niž. Šuňavy 5, z Batizoviec 2, zo Spiš. Teplice 3, z Hranovnice 4, zo Stratenej 5, z Kubách 4 a zo Štiavníka 3 texty. Nárečové texty zo Spiša, SMS XIV, 1936, 193—200, a to zo Štvrťku a z Vitkoviec.

¹⁷³ Náreční ukážky z Liptovsko-spišského pomezí, SMS XIV, 1936, 201—208, a to zo Štrby, Niž. Šuňavy, Vyš. Šuňavy, Lučivnej a Batizoviec.

¹⁷⁴ *Carpatica I A*, 1939, 75—80.

¹⁷⁵ Cit. *Almanach Zemplína*, s. 256—260.

¹⁷⁶ Porov. tu pod

¹⁷⁷ Porov. cit. štúdiu v Čsl. vlastivěde, s. 307—310.

¹⁷⁸ *Dejiny slovenského jazyka I*, Bratislava 1953, 250—3.

¹⁷⁹ *Zapisovanie nárečových prejavov*, Bratislava 1961, 58—9.

¹⁸⁰ P. Ondrus, *Prehľad slovenskej dialektológie*, Bratislava 1962.

¹⁸¹ Ján Stanislav, *Modlitby pri kázni zo Spišskej kapituly*, Jazykovedný zborník (JS) IV, 1950, 141—155 (tam aj ostatná literatúra).

¹⁸² Porov. ich vydanie v diele V. Chaloupecký, *Středověké listy se Slovenska*, Bratislava 1937 a väčšinu z nich aj v práci Št. Knieszu, *České listy zo Slovenska*, Budapešť 1956.

¹⁸³ Pozri napr. J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka III*. Texty, Bratislava 1957.

¹⁸⁴ Pozri Iremský, *Dlžný úpis Lorinca Habrnogla zo Spiš. Podhradia*, ČMSS X, 1907, 87.

¹⁸⁵ Pozri tamže Z archívu r. k. fary fridmanskej, s. 11.

¹⁸⁶ J. Štolc—P. Horváth, *Levočské slovenské prísazné formuly zo XVI.—XIX.*

storočia, Jazykovedný sborník SAV V, 1951, 190—196; J. Štolc, *Jazyk levočských slovenských prisah zo XVI.—XIX. stor.*, ib., 197—247 a J. Štolc, *Spišský list z roku 1782*, Jazykovedný časopis VII, 1953, 97—104.

¹⁸⁷ Spišský pozostalostný súpis zo 16. stor., JČ X, 1959, 36—67 a Slovtovorná a slovníková charakteristika spišského pozostalostného súpisu zo 16. stor., JČ X, 1959, 163—175.

¹⁸⁸ Dva listy z poč. 16. stor. v bardejovskom archíve, Bulletin Vysokej školy rus. jaz. a lit. v Prahe, IV, 1960, 103—107; Niekoľko archívnych dokumentov z východ. Slovenska, Jazykovedné štúdie SAV VI, 1961, 179—197.

¹⁸⁹ Pozri pozn. 148b.

¹⁹⁰ Porov. o tom zprávu u E. Paulinyho, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963, 10 a nasl. Ide o rukopis kandidátskej dizertácie Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí.

¹⁹¹ E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963, passim.

¹⁹² *Miestne mená na Spiši*. Topografický príspevok od Š. Mišíka, SMSS II, 1897, 28—39 a 213—225.

¹⁹³ *Slovenské miestne názvy*, SP XII, 1892, 76 n., passim aj východoslovenské.

¹⁹⁴ *Slovenské mená miest*, SP XII, 1892, 175 n. (passim aj východoslovenské).

¹⁹⁵ *Vodopis starého Slovenska*, Praha 1932, z vých. Slovenska na str. 190—286.

¹⁹⁶ *Slovenský juh v stredoveku I—III*, Martin 1948, z vých. Slovenska I., 477—533.

¹⁹⁷ *O pôvode a etymológii niektorých miestnych názvov na vých. Slovensku*, Sborník FF UK v Bratislave IX, 1958, Historica, 127 n. a najmä v diele *Osídlenie Košickej kotliny*, Bratislava 1964.

¹⁹⁸ *O miestnych menách v zápisocho zo 16. a 17. storočia z oblasti východného Slovenska*, Jazykovedný časopis XV, 1964, 154—176.

¹⁹⁹ V *Poddukelských novinách* roč. II. (1961) až roč. VI. (1965) uverejnil vysvetlenie názvov mien podľa starých dokladov a etymológie 21 východoslovenských obcí (Stropkov, Mokroluh, Buclovany, V. a N. Raslavice, Lužany pri Topli, Marhaň, Svidník, Radoma, Malcov, Stročany, Bžany, Bokša, Chotča, Koprivnica, Zborov, Lukavica, V. a N. Voľa, Tročany, Želmanovce, Ladomírová, Osikov, Stebník) a v *Podvihorlatských novinách* r. 1961 meno obce Pichne.

РЕЗЮМЕ

Автор дает оценку существующей литературы в восточнославянских диалектах как в области их первоначальных названий, определения их географической области, их разделения по бывшим историческим жупам (областям) на спишские, шаривокие, абовские и земплинские диалекты, так и по отношению к их происхождению и к остальным соседним славянским языкам, главным образом, к польскому и украинскому, и оценивает также их описание, изучение, монографии, словарь, топонимистику и тексты отдельных диалектов. Затем он обсуждает восточнославянскую историческую диалектологию, показывает задачи дальнейших исследований и обработки материалов по проблематике восточнославянских диалектов современными методами.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser wertet die bisherige Literatur über die ostslowakische Mundart und zwar so im Bereich ihrer ursprünglichen Benennung, Abgrenzung der geographischen Region, ihrer Gliederung auf die Mundart nach den einstigen Komitaten Spiš, Šariš, Abov, Zemplín, wie auch im Bezug auf ihren Ursprung und Verhältnis zu den slawischen Nachbarsprachen, besonders zur polnischen und ukrainischen Sprache, ferner auch im Bezug auf ihre Beschreibung, Monographie, Studium, Lexikographie, Toponomastik und Textologie. Ferner wertet er auch die historische ostslowakische Dialektologie und schliesslich setzt er die weiteren Aufgaben fest: die Erforschung und Bearbeitung der ostslowakischen Mundart und ihre Problematik auf Grund moderner Methoden.